

Vad har Kärrtorp och T-Centralen gemensamt?
En studie över namn på tunnelbanestationer i Stockholm

Mari Nuottajärvi
Tammerfors universitet
Institutionen för språk- och
översättningsvetenskap
Nordiska språk
Avhandling pro gradu
April 2007

Tampereen yliopisto
Pohjoismaiset kielet
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

NUOTTAJÄRVI, MARI: Vad har Kärrtorp och T-Centralen gemensamt? En studie över namn på tunnelbanestationer i Stockholm.

Pro gradu -tutkielma, 66 sivua + liitteet (2kpl)
Kevät 2007

Tämän tutkielman aiheena ovat Tukholman metroasemanimet. Metroasemanimet ovat paikannimiä. Tutkielman tärkeimpänä tavoitteena on kartoittaa millaisia metroasemanimet ovat rakenteeltaan ja mitkä rakenteen kautta havaittavat piirteet ovat niille tyypillisiä. Tämän pohjalta tavoitteena on arvioida metroasemanimistön yhtenäisyyttä nimistöryhmänä. Tärkeimmät tutkimuskysymyksetni ovatkin: millainen alkuperä metroasemanimillä on, millaisista rakennusosista ne koostuvat, mikä on tyypillistä metroasemanimistölle ja muodostavatko metroasemanimet yhtenäisen nimistöryhmän?

Aineisto koostuu Tukholman metroasemien nimistä. Asemanimiä on yhteensä sata (100) kappaletta, kun raideliikenteestä huomioidaan vain varsinainen metro ja muut metrolinjakartan yhteydessä olevat raideliikennöntilinjat jätetään huomiotta. Nimet on otettu Tukholman paikallisliikenteen (Stockholms Lokaltrafik) internetsivun metrolinjakartasta.

Tutkielman teoriaosassa selvitan, mitä erityispiirteitä nimiin liittyy, kuinka nimiä on perinteisesti jaoteltu ja miten nimiä syntyy. Sen jälkeen syvennyn tarkemmin paikannimien rakenteeseen. Erityisesti analysoin nimenosia, joista ne koostuvat.

Aineiston perusteella selviää, että metroasemanimien alkuperä on pääosin metonyyminen eli nimet ovat aiemmin olleet käytössä muina niminä. Vain kaksi nimeä on keksitty varta vasten metroasemanimiksi. Valtaosa metroasemanimistä on kaksiosaisia. Tyypillisiä perusosia kaksiosaisissa nimissä ovat sellaiset nimenosat, jotka ovat ylipäätään tyypillisiä kaupungin kadunnimissä ja julkisten paikkojen nimissä. Useimmin esiintyvä perusosa on *-plan*. Nimen määriteosa saattaa usein sisältää toisen nimen. Nimi kuvastaa tavallisesti paikan omistajaa tai hyödyntäjää, ja relaatiota kuvaava funktio onkin yleisin funktiotyyppi. Yksiosaiset nimet ovat usein egosentrisiä nimiä. Tyypillisin eroavaisuus verrattaessa metroasemanimiä ja paikannimiä ylipäätään on artefaktinimien suuri määrä metroasemanimistössä. Metroasemanimistöä voisikin pitää omana nimistötyypinään, paikannimien alalajina.

Avainsanat: namnforskning, ortnamn, tunnelbanestationsnamn, namnled

INNEHÅLL

- 1 INLEDNING 4
  - 1.1 Syfte 5
  - 1.2 Metod och material 5
  - 1.3 Tidigare forskning 7
  - 1.4 Disposition 10

- 2 VAD ÄR ETT NAMN? 11
  - 2.1 Namnbegreppet 11
  - 2.2 Olika sätt att kategorisera namn 12
    - 2.2.1 Den traditionella indelningen i personnamn och ortnamn 13
    - 2.2.2 Sjöbloms indelning i personnamn, naturnamn, djurnamn och kulturnamn 14
    - 2.2.3 Pamps indelning i sex namngrupper 15
    - 2.2.4 Namngruppen ortnamn 17
  - 2.3 Namnens ursprung 19
  - 2.4 Namnens funktioner 22

- 3 ORTNAMNENS STRUKTUR 23
  - 3.1 Olika typer av ortnamn 24
  - 3.2 Namnlederna som beståndsdelar 25
    - 3.2.1 Bestämningsleden 28
    - 3.2.2 Huvudleden 31
    - 3.2.3 Enledade namn 33
  - 3.3 Typiska drag i ortnamn 34
    - 3.3.1 Kollektiva namn 34
    - 3.3.2 Namn inom namn 35
    - 3.3.3 Denotationsbyte 35

4 STATIONSNAMN PÅ TUNNELBANAN I STOCKHOLM 37

4.1 Stationsnamnens ursprung 37

4.2 Stationsnamnens struktur 41

4.2.1 Tvåledade namn i materialet 42

4.2.2 Enledade namn i materialet 48

4.2.3 Tunnelbanestationsnamn som ortnamn 51

4.3 Stationsnamnens funktioner 53

4.3.1 Den kognitiva, ideologiska och samhörighetskapande funktionen 53

4.3.2 Funktionen som egenskap-, relations- och funktionsangivande leder 54

4.4 Tunnelbanestationsnamn som namngrupp 56

5 AVSLUTNING 57

5.1 Sammanfattning 57

5.2 Diskussion 60

LITTERATUR 63

Bilagor:

Bilaga 1: Linjekartan över Stockholms spårtrafik

Bilaga 2: Stockholms tunnelbanestationsnamn i alfabetisk ordning

1. INLEDNING

”Kärrtorp, Björkhagen, Hammarbyhöjden, Skärmarbrink, Gullmarsplan, Skanstull, Medborgarplatsen, Slussen...” Stationsnamnen på tavlorna svिसchar snabbt förbi medan jag sitter på tunnelbanan i Stockholm på väg till universitetet och danska lektionen. Jag funderar över om jag borde byta vid *Gamla stan* eller *T-Centralen*. Och samma funderingar har säkert de tusentals människor som åker tunnelbana varje dag på väg till jobbet, skolan, mataffären, kompisen, hobbyerna eller hem. De flesta av dem kan säkert stationsordningen på sin dagliga resa utantill men hur många av dem funderar över de olika namnen på tunnelbanestationerna egentligen. Det gjorde jag då jag studerade vid Stockholms universitet och bodde i Stockholm hösten 2005, och det fick mig att studera saken närmare. Jag var speciellt intresserad av hur tunnelbanestationerna har fått sina namn och om det finns några gemensamma drag som förenar alla namn med varandra, och med just tunnelbanestationsnamn.

När jag tog beslutet att skriva min pro gradu-avhandling om tunnelbanestationsnamnen hade jag redan skrivit min seminarieuppsats om samma ämne, vilket var rätt bra. För medan jag skrev min seminarieuppsats hade jag hunnit stöta på några problem och jag hade haft tid att tänka på dem under tiden mellan skrivprocesserna. Och även om jag inte hade lösningarna färdiga visste jag ungefär vad som var på kommande. Till exempel avgränsningen av både materialet och teorin var lite svårt till en början, för det finns väldigt många olika synvinklar på namn, vilket jag ganska snabbt förstod. Jag förstod också att det helt enkelt inte går att totalt utesluta till exempel historiska synpunkter även om man vill agera på ytan, på strukturen. Det finns gott om material om namnforskning i praktiken och namnforskningsteorier, men också det faktumet att just tunnelbanestationsnamn inte hade studerats tidigare och att stationsnamn överhuvudtaget är ett tämligen oberört forskningsområde fick mig att tänka om. Men ett forskningsämne som berör både språket och samhället på något sätt var precis sådant som jag ville forska i. Tunnelbanestationsnamnen är en del av samhället, en del av Stockholm och samtidigt ett språkligt element.

1.1 Syfte

Mitt första syfte i den här avhandlingen är att kartlägga begreppet namn och sätta tunnelbanestationsnamn i relation till andra namn för att få fram en användbar teoretisk ram för avhandlingen. Jag studerar tunnelbanestationsnamnens struktur, d.v.s. ledindelning och även de semantiska synpunkterna bakom ledindelningen. Genom att jag försöker få fram de typiska dragen för namnen på tunnelbanestationerna i Stockholm ska jag resonera ifall tunnelbanestationsnamnen formar en enhetlig namngrupp. Och ifall de verkar forma en enhetlig kategori vill jag hitta de typiska dragen för tunnelbanestationsnamnen i Stockholm. Också tunnelbanestationsnamnens ursprung är av intresse. Mina viktigaste forskningsfrågor är alltså följande:

1. Vad har namnen på tunnelbanestationerna för ursprung?
2. Hurdana är tunnelbanestationsnamnen i Stockholm till sin struktur d.v.s. hurdana beståndsdelar är de bildade av?
3. Vilka drag är typiska för tunnelbanestationsnamnen?
4. Formar de en enhetlig namngrupp?

Materialet får stå inom synhåll genast från början och även styra avhandlingens innehåll med sina krav för jag vill inte begränsa mina utgångsmöjligheter med en alldeles för snäv teoretisk ram. Det är säkert förståeligt med tanke på att det inte finns tidigare studier gällande just tunnelbanestationsnamn eller stationsnamn ur samma perspektiv. Till att börja med tänker jag gränsa ut de etymologiska synpunkterna bort själva analysen. Jag kommer inte att redogöra för etymologin för alla tunnelbanestationsnamn var för sig men naturligtvis måste etymologin finnas med i bakgrundsarbetet. Då kan jag hänvisa till etymologin och ta fram ursprunget av ett enskilt namn om det behövs.

1.2 Metod och material

Forskningsmetoden i den här uppsatsen är kvalitativ och deskriptiv. Jag analyserar tunnelbanestationsnamnen i Stockholm kvalitativt genom att berätta om tunnelbanestationsnamnen ursprung, funktioner och struktur samt presenterar de drag som

är typiska för tunnelbanestationsnamn i Stockholm. Jag kommer också att dela stationsnamnen i mindre namngrupper. Men vad gäller strukturen och gruppindelningen kommer jag också att ge några siffror för att läsaren kan få en bättre bild av stationsnamn som en namngrupp och relationerna inom gruppen och också av vad som är mest typiskt för mitt material.

Till material har jag valt alla tre tunnelbanelinjer i Stockholm: den gröna linjen, blåa linjen och röda linjen. Stockholms spårtrafiksystem är inte helt enkelt (se bilaga 1). Det finns en nyare version av spårtrafikskartan, men tunnelbanelinjerna skiljer sig inte från den som finns i bilagan och skillnaderna i annan spårtrafik är också relativt små. Orsaken till att jag inte har tagit den nyare versionen är att namn på de olika linjerna fattas i den och därför är det inte lika lätt att se vilka banor hör till tunnelbanan, vilka till pendeltåget och vilka är andra särskilda banor.

Som sagt delas hela spårtrafiksystemet i tre mindre system: tunnelbanan, pendeltågen och fem särskilda banor. Själva tunnelbanetraffiken består av tre linjer: röda, blåa och gröna linjen. De kallas efter sina färger på linjekartorna. Pendeltåg (tidigare lokaltåg) trafikerar till Bålsta, Märsta, Gnesta och Nynäshamn som ligger längre bort, utanför staden. Pendeltågen och tunnelbanelinjerna trafikerar genom T-Centralen. De fem särskilda banor som finns heter *Lidingöbanan*, *Nockebybanan*, *Saltsjöbanan*, *Tvärbanan* och *Roslagsbanan*. De räknas antingen som spårvagnar eller som pendeltåg även om de egentligen är varken spårvagnar eller pendeltåg. Pendeltågen åker ju alltid genom T-Centralen och det finns bara en spårvagnslinje i Stockholm som har bevarats av historiska skäl och den trafikerar mellan Norrmalmstorg och Djurgården. Den finns inte med på linjekartan. Utseendemässigt kan tågen på de fem banorna vara likadana som tunnelbanetågen eller som pendeltågen och man kan resa med samma biljett, men skillnaden är att ingen av linjerna åker genom T-Centralen. Från och med den 1 april 2007 blir det några förändringar i spårtraffiken, den kommer att utvidgas ännu mer. De förändringarna kommenterar jag inte närmare här på grund av att förändringarna inte gäller tunnelbanan. (Internetkälla 1.)

Jag koncentrerar mig på tunnelbanelinjernas stationer och deras namn. Det finns sammanlagt exakt etthundra stationer vid tunnelbanelinjerna. Stationsnamnen har jag tagit från SL:s (Stockholms Lokaltrafik) webbplats och det förnyade spårtrafiksystemet finns också på SL:s webbplats (Internetkälla 1). Namnen på alla tunnelbanestationer finns förtecknade i alfabetisk ordning i bilaga 2.

1.3 Tidigare forskning

Namnforskning har ett starkt fotfäste i Norden och det är till en väldigt stor del NORNA:s förtjänst att det är så. NORNA alias Nordiska samarbetskommittén för namnforskning är en sammanslutning för nordiska namnforskare och den fungerar som ett samarbetsforum för nordiska namnforskare i Finland, Sverige, Norge, Island, Danmark och Färöarna. Den började sin verksamhet på 1970-talet och har sedan dess arrangerat kongresser och symposier för att gynna namnforskning och samarbetet mellan forskarna i de olika nordiska länderna. NORNA-rapporterna, en serie av föredrag och rapporter från NORNA:s symposier och kongresser, är en viktig del av NORNA:s verksamhet. (Internetkälla 2.) NORNA-rapporterna har också varit till stor nytta i mitt forskningsprojekt för det var genom att bekanta mig med NORNA:s publikationer som jag började forma något slags helhetsbild av namnforskningen och på hur jag skulle gå till väga med mitt forskningsämne. Rapporterna ger troligen en mycket sanningsenlig bild av vetenskapsområdet: de presenterar livliga diskussioner men också några oenigheter gällande hur olika begrepp borde definieras, vilka är de mest dominerande grundfrågorna i onomastiken och hurdan syn forskarkollektivet borde ha på dem.

Jag vill nämna några av de framstående namnforskare, vars arbete, verk och symposieartiklar har bidragit väldigt mycket i min skrivprocess och utan vilka jag inte hade kunnat börja och genomföra mitt studieprojekt. Thorsten Andersson, Kurt Zilliacus och Eero Kiviniemi har skrivit artiklar om ortnamnsforskning och presenterar där till exempel några av de grundläggande begreppen inom ortnamnsforskning. Speciellt Zilliacus har varit produktiv och verkar hinna vara med i alla diskussioner inom ortnamnsforskning. Staffan Nyström har bearbetat den tredje upplagan av Stockholms

gatunamn (Stahre m.fl. 2005) och skrivit också artiklar m.m. om namnforskning. Bengt Pamp och Carl Ivar Ståhle har skrivit om ortnamn i Sverige och i Stockholm och Ståhle presenterar många etymologier till ortnamn i Stockholmstrakten.

Efter att NORNA började sin verksamhet och forskarna fick ett gemensamt forum för diskussion på 1970-talet märkte man ganska snabbt att det också behövs gemensamma begrepp och gemensam terminologi för att kunna diskutera samma teman tillsammans, vilket kan upptäckas genom att läsa NORNA:s tidiga publikationer. Troligtvis var det just detta som ledde till att NORNA:s symposier innehåller en hel del diskussion och även oenigheter om forskningsobjektet och terminologin, vilket kan leda till att de begrepp och uttryck som jag har tagit därifrån kanske inte alltid är sådana som alla är eniga om.

Enligt min erfarenhet är namnforskning ett populärt forskningsämne och fältet är brett: alltifrån personnamn och ortnamn till exempelvis skepps- och fartygsnamn, varunamn, firmanamn, husdjursnamn, växtnamn samt lok- och bilnamn har utforskats. Det här är några av de namnkategorier som kommer fram när man bläddrar i serien av NORNA-rapporter. Därför var det överraskande att märka att det inte kan påträffas någon tidigare studie gällande just tunnelbanestationernas namn, och tunnelbanestationsnamnen nämns inte ens som en namnkategori i den litteratur som jag har läst igenom.

Eberhard Löfvendahl (1998) har forskat i stationsnamn i sin avhandling *Post- och järnvägsstationernas namn i Götaland 1860–1940*. Hans grundval har varit att studera poststationsnamn och av historiska skäl är järnvägsstationsnamn en del av hans undersökning. Löfvendahl fokuserar sig på namngivning och kommer fram till att den mest betydande funktionen poststationsnamnen kan antas ha varit att informera folk om stationens fysiska läge. Namngivningsgrunderna har varit tre olika. För det första har poststationer namngivits efter det ställe där de har grundats eller där de har planerats att stå till tjänst för. För det andra användes lånade namn för att undvika oklarheter på grund av samma eller liknande namn. Grunden för att välja något annat namn än den närliggande gårdens, socknens, ortens eller ortsenhetens namn kunde också vara teknisk (eller närmast praktisk), känslomässig eller rent estetisk. För det tredje användes i obebodda områden

också naturobjekt eller artefakter för att skapa namn. På grund av Löfvendahls olika utgångspunkt har jag tyvärr inte kunnat använda mig av hans val av teorier och resultat i min avhandling: han har fokus på namngivningen medan jag koncentrerar mig på namnens struktur.

Boken *Stockholms gatunamn* (Stahre m.fl. 2005) tangerar också lite min forskningsgren därför att en del tunnelbanestationsnamn ju också är namn på någonting annat såsom stadsdelar, gatunamn, gårdar eller byggnader. Det kan verifieras med en snabb blick på Stockholms karta. Bokens infallsvinkel är mer av etymologisk karaktär och trots titeln tar den upp också andra namn än gatunamn. Den har givit mig god bakgrundsinformation om historiska synpunkter bakom namnen, vilket också har varit till stor nytta, för det är nästan omöjligt att studera formen utan att ta hänsyn till innehållet och då behövs det etymologiska studier.

Zilliacus (1973:32) drar samman vilka synpunkter forskare har haft på namn i sina undersökningar. Han påpekar inte att detta gäller just ortnamn. De tre utgångspunkter som dominerar är en allmänt etymologisk, en formell-syntaktisk och en syntaktisk-semantisk. Det första betyder att ordhärledningen har stått i fokus, det andra att man har koncentrerat sig på uttrycksbildningen och de olika sätt namn har bildats på, och det tredje att forskaren fokuserar på namntolkning, d.v.s. ”innebörden av de uttryck som namnen har uppkommit ur”. Gudrun Utterström (1987:238) skriver i sin artikel *Roth och Berg, Moberg och Bergroth, så varför inte Morot som släktnamn* att forskare har intresserat sig alltför lite för namnens typologi, d.v.s. namnens yttre form eller morfologi. Även om till exempel Zilliacus behandlar namnens struktur gör han det alltid i förhållande till semantiska synpunkter och då blir det mestadels syntaktiska evalueringar. Detta beror säkert på att formen i den semantiska teorin inte kan separeras från innehållet. Detta leder emellertid till att det finns väldigt lite information och teorier om hur namnen borde studeras rent typologiskt. Därför kommer jag att använda syntaktiska och semantiska teorier som grund, men försöker också hålla de morfologiska synpunkterna i blickpunkten.

På grund av att det inte finns forskare som har studerat just namnen på tunnelbanestationerna i Stockholm eller stationsnamn i Norden ur precis samma perspektiv som jag tycker jag att forskningsämnet är berättigat. Jag hoppas att denna avhandling kan vara till nytta till läsaren och att jag lyckas placera tunnelbanestationsnamnen i ett större sammanhang inom något område av namnforskningen så att läsaren även kan få något slags helhetsbild av hurdana tunnelbanestationsnamnen i Stockholm är.

1.4 Disposition

I nästa kapitel, kapitel 2, förklarar jag begreppet namn och det utgör bakgrundsinformation till avhandlingen. Namnbegreppet är grunden till onomastisk forskning och således också till mitt studieprojekt. Jag börjar med att ta fram egenskaper som skiljer namn från appellativer. Efter det försöker jag sätta tunnelbanestationsnamn i en relation till andra namn för att således få fram en teoretisk ram för avhandlingen. Jag presenterar namnforskningsfältet kort för att ge en kortfattad översikt över onomastikonet och för att få mitt forskningsobjekt att stå i relation till andra namn. Därefter tar jag upp olika ursprungsmöjligheter för namn och till slut presenterar jag fyra funktioner som namn kan bära.

I det tredje kapitlet fördjupar jag mig i ortnamnsstruktur. Det betyder att ortnamns olika beståndsdelar såsom huvud- och bestämningsleder presenteras. I samband med detta tas en titt på specialdragen hos enledade namn och namnledningarnas funktioner. Också andra typiska fenomen gällande ortnamn, såsom proprier i namn och denotationsbyte, tas fram med hänsyn till materialet. Jag listar alltså inte ut alla möjliga drag som vanligtvis kan påträffas i ortnamn utan ögnar i materialet och väljer de drag som finns i materialet.

Det fjärde kapitlet är undersökningsdelen d.v.s. där presenterar jag mina resultat. Jag kommer att mestadels följa teoridelens presentationsordning och börjar alltså med tunnelbanestationsnamnens ursprung. Därefter behandlas stationsnamnens struktur: hurdana de är till sin struktur, vad som kan ses av strukturen samt vilka drag som är typiska för stationsnamnen. Stationsnamnens funktioner behandlas i samband med strukturen på grund av att det är i strukturen, i namnledningarna, som de olika funktionerna kan ses. Och till

sist sammanfattas hurdana tunnelbanestationsnamnen i Stockholm är och diskuteras om de kan sägas forma en enhetlig namngrupp.

Det sista kapitlet är avslutningskapitlet och det innehåller sammanfattningen av huvuddelarna och de viktigaste resultaten samt diskussionen där jag reflekterar över hur jag har lyckats nå syftet. I diskussionen kommer jag också att lyfta fram vissa iakttagelser som inte har behandlats tidigare.

2. VAD ÄR ETT NAMN

I det här kapitlet reder jag ut begreppet namn genom att ta fram några viktiga egenskaper hos namn och genom att presentera olika sätt att kategorisera namn. Detta gör jag för att lägga en grund till mitt arbete och för att få namn på tunnelbanestationer att relateras till andra namntyper. Till slut kommer jag att presentera namnens ursprung och funktioner.

2.1 Namnbegreppet

Norstedts *Svensk ordbok* (1999) förklarar att ett namn är ”ett särskilt språkligt uttryck som används för att entydigt utpeka 1 (viss) person eller (visst) husdjur och 2 (viss) företeelse”. För det tredje beskrivs namn som ett ”speciellt utvalt eller konstruerat språkligt uttryck(...)”. Den här definitionen är tämligen snäv även om den lyckas fånga vissa relevanta egenskaper hos ett namn.

Varje namn kommer till genom att folk har behov av att tala om den avsedda namnbäraren. På samma sätt som alla språkets beteckningar är också namn ”födda” i en viss gemenskap och är på så sätt *konventionella*. Detta betyder att konventionen gäller endast i den gemenskapen och i den gemenskapen bär namnet alltså *namnkaraktär*. Det är vanligt att ett namn kan ha en annan beteckning i andra språkgemenskaper. Det som skiljer namnet från andra språkliga begrepp är att ett namn alltid används i *samma form* och att ett namn inte kan syfta på vilket objekt som helst med motsvarande innebörd, såsom appellativer kan, utan det används enbart för att syfta på ett visst objekt, *en viss referent* som konventionen

knyter det till. Namnet kännetecknas av att det i text alltid har *en stor begynnelsebokstav*. I det talade språket kan det vara svårare att se vad som kännetecknar ett namn, speciellt därför att de olika egennamnskategorierna är så olika. Lexikaliskt kan egennamn vara både mycket avvikande, såsom personnamn, eller mycket lika, såsom ortnamn. Namn förekommer alltid *utan fristående artikel*. (Zilliacus 2002:135f.; 157; 167ff.) Att namn i skrift alltid börjar med en stor begynnelsebokstav kan också motargumenteras nuförtiden. Vissa varumärkesnamn eller firmanamn kan ju egentligen ha en liten begynnelsebokstav, åtminstone i logomärken som också är text.

2.2 Olika sätt att kategorisera namn

Akselberg (2002:40f.;60) skriver om kategoriseringen. Enligt honom har kategorisering alltid varit avgörande för människans aktivitet, såväl biologiskt som socialt och kulturellt. Språket har alltid, medvetet eller omedvetet, varit föremål för kategorisering. I onomastisk forskning har kategorisering också en stor betydelse; det är genom valet av kategoriseringsprinciperna som forskaren uttrycker sina teoriska och metodiska utgångspunkter. Att namnen placeras i rätta kategorier spelar en speciellt stor roll.

Thorsten Andersson (1994:15–20) skriver i sin artikel att alla namn, alltså hela onomastikonet, kan grovt delas i två grupper. Den ena gruppen består av namn som påminner om ortnamn och till den andra gruppen hör namn som påminner om personnamn. De här två grupperna skiljer sig från varandra vad gäller namngivning till att börja med och utgör därmed två huvudsakliga grupper i namnförrådet. Stationsnamnen hamnar i den här indelningen enligt min mening närmare ortnamn.

Det är säkert på grund av den här tudelningen som en stor del av namnforskningens teori behandlas ur ortnamnens synvinkel. Även om själva rubriken på boken syftar på namn, och inte speciellt just ortnamn, kan innehållet behandla namn och namnteori endast ur ortnamnens synvinkel. Jag anser att detta vittnar om ortnamnsforskningens dominans inom namnforskningen.

Det finns många forskare som tar upp problemet med den här tudelningen av namnforskningsområdet: hur ska man hantera namn som inte ryms i de färdiga

kategorierna, som är varken ortnamn eller personnamn? Paula Sjöblom (2002:100) har problematiserat den traditionella indelningen i personnamn och ortnamn, och eventuellt övriga namn. Hon har specialiserat sig på firmanamn och anser att det är problematiskt att gruppen övriga namn bara framträder som en restgrupp som innehåller mycket varierande namn. Också Bengt Pamp (1994:49–56) har skrivit om samma problem.

I det följande kommer jag att presentera olika sätt att kategorisera namn. Jag tycker att det är nödvändigt först i någon utsträckning att presentera hela namnforskningsfältet och få tunnelbanenamnen att stå i någon relation till de olika färdiga namnkategorierna med tanke på att det inte finns någon tidigare forskning gällande just tunnelbanestationsnamn. Under de fyra decennierna sedan 1970-talet har många forskare föreslagit nya kategoriseringsmodeller. Först tar jag upp den traditionella indelningen och sedan presenterar jag ett par andra förhållningssätt för att visa hur namnforskningens fält har utvecklats till att bli mer och mer splittrade och problematiserade under åren.

2.2.1 Den traditionella kategoriseringen i personnamn och ortnamn

Den traditionella kategoriseringen av namn som till exempel Kiviniemi (1990:25) presenterar är att namnen indelas i *personnamn* (antroponymer), *ortnamn* (typonymer) och eventuellt *övriga namn*. Exempel på personnamn är till exempel förnamnet *Maria*, efternamnet *Larsson* och smek- eller öknamnet *Ben* av *Benjamin*. Till ortnamn hör exempelvis *Stockholm*, *Alvik* och *Valhallavägen*. Övriga namn är till exempel varunamn, företagsnamn, fartygsnamn, husdjursnamn e.d. Exempler är mina egna.

Andersson (1994:15) tillägger att ortnamnsforskningen också internationellt har varit inriktad på just personnamn och ortnamn. Enligt honom är intresset motiverat därför att människorna inte kan klara sig utan personnamn och ortnamn. Andra egennamn har varit mera umbärliga i jämförelse med dem. Skillnaderna mellan de olika namnkategorierna syns i till exempel namngivningen, men också strukturen är ett särskiljande drag (Andersson 1994: 15f.). Enligt min mening har den traditionella indelningen också varit bra och motiverad, men med tanke på att vår livsmiljö och vårt livsinnehåll har förändrats har också behovet av olika typer av namn blivit större. Arbetslivet tar en allt större del av

vår tid och samtidigt betonas värdet av fritidssysselsättningarna som motvikt till arbetslivet. Då gäller förändringen speciellt arbetslivet med firmanamn eller liknande och hobbyerna med till exempel namn på idrottsklubbar eller tidningar samt varunamn. I den traditionella indelningen skulle tunnelbanestationsnamn vara antingen ortnamn eller övriga namn, men med hänsyn till tunnelbanestationsnamnens ursprung och behovet att benämna stationer är det mera motiverat att kalla dem för ortnamn.

Paula Sjöblom (2002:96 ff.) och många andra forskare hävdar ändå att det traditionella sättet att indela det onomastiska fältet i antroponymer, typonymer och övriga namn är problematiskt, eftersom intresset att studera övriga namn har vuxit. Hon förnekar inte att en del av de övriga namnen inte skulle kunna jämföras med antingen person- eller ortnamn, men tycker inte att ”en sådan indelning är tillfredställande med hänsyn till människans verklighetsuppfattning”. I det följande presenterar jag den kategoriindelning som Sjöblom har skapat.

2.2.2 Sjöbloms indelning i personnamn, naturnamn, djurnamn och kulturnamn

Sjöblom (2002:96ff.) anser att det som borde beaktas när man kategoriserar namn är att den mänskliga kulturen har betydelse för språket eftersom språkgemenskapens *kulturella* utveckling också sätter sina spår i onomastikonet. Då människorna med kategoriseringen meddelar sin uppfattning om verkligheten är det viktigt att beakta vilken *kulturell position* referenten har då vi placerar namn i kategorier.

Sjöblom har betonat den kulturella aspekten och kategoriseringen har huvudsakligen grundats på hurdan position referenten har i den mänskliga kulturen. På så sätt har hon fått fram ett förslag till att kategorisera namn. Enligt det kan egennamn delas i fyra grupper: *personnamn*, *naturnamn*, *djurnamn* och *kulturnamn*. Personnamn är till exempel förnamn, efternamn och smeknamn. Till djurnamn hör exempelvis hundnamn, konamn och hästnamn. Naturnamn kan vara vattendamn, terrängnamn eller himlakroppars namn. Till sist står kategorin kulturnamn som en relativt vid namnkategori med namn på bebyggelse, byggnader, konstverk, trafik, organisationer och produkter. (Sjöblom 2002:96ff.)

Det är väsentligt att ortnamn inte utgör en huvudgrupp, utan de betraktas antingen som naturnamn eller som kulturnamn. Kulturnamn är sådana namn vars referent är människoskapad och naturnamn är namn vars referent existerar oavsett människans beteende. Bebyggelsenamn innehåller namn på städer, byar, stadsdelar, hus och artefaktnamn (namn på broar, dammar, parker, kyrkogårdar). Bebyggelsenamn kan alltså vara ortnamn. Konstverksnamn är namn på tavlor, böcker, statyer, kompositioner osv. Trafiknamn är namn på vägar, gator, järnvägar, båtar, tåg osv. Organisationsnamn är namn på föreningar, institutioner, företag, köror osv. Produktnamn är namn på varor, tidningar, travhästar, idrottstävlingar osv. Urbana namn tillhör mestadels till kategorin kulturnamn. (Sjöblom 2002:96ff.)

Sjöblom betonar att man måste vara medveten om de principer som man tillämpar för kategoriseringen. Det är naturligtvis sant, men enligt min mening tar hennes kategorisering inte bort det ursprungliga problemet med en kategori som innehåller mycket udda namn. I den traditionella indelningen heter kategorin övriga namn och i Sjöbloms kategorisering kulturnamn. Valet att helt lämna bort ortnamn som kategori har säkert också mött kritik med tanke på hur stabiliserad kategorin ortnamn är. Jag antar att tunnelbanestationsnamn i den här kategoriindelningen skulle vara kulturnamn, antingen bebyggelsenamn eller trafiknamn, men de kunde även anses vara naturnamn med tanke på namnbildningen.

2.2.3 Pamps indelning i sex namngrupper

Bengt Pamp (1994:49–56) presenterar sex namnkategorier. Enligt Pamp har alla olika namngrupper tagits med. Verkligheten struktureras enligt hur den återspeglas i egennamnen. De sex kategorierna är följande:

1. *Personnamn*. Den här kategorin innehåller personnamn och andra liknande namn såsom guda-, gudinne-, jättenamn och alla människoliknande varelsers namn.

2. *Djur- och växtnamn* innehåller alla djurnamn och alla riktiga växtnamn. Med riktiga växtnamn menar han inte till exempel blömsnamnet blåsippan eller trädnamnet ek, utan

namnet måste beteckna en viss växt såsom till exempel namnet på en viss ek: *Snapphaneeken*. Pamp anser att riktiga växtnamn är fåtaliga så det finns inget skäl att behandla dem som en egen grupp, utan de kan hanteras tillsammans med djurnamn.

3. *Ortnamn* är sådana namn som förekommer på kartor. Pamp använder begreppet karta mycket vitt d.v.s. att alla kartor inklusive stjärnkartor och kartan över månen och dylika räknas också med. På så sätt kan egennamn i vårt planetsystem och hela universum räknas som ortnamn enligt honom. Pamp påpekar att inte alla namn i detta sammanhang skrivs med stor begynnelsebokstav. Två exempel på undantaget är månen och solen.

4. *Saknamn* är egennamn på alla konkreta som inte är personer, orter, djur eller växter. Saknamn är alltså enstaka bilar, flygplan, vapen, ädelstenar, konstföremål och statyer. Saknamn är mycket ofta föremål skapade av människan.

5. *Händelse- och epoknamn* kan vara till exempel: orkanen Diana, Trettioåriga kriget, Nyromantiken, Franska revolutionen osv. Tidsdimensionen spelar en större roll för namn i denna kategori, därför att namnen blir meningsfulla genom att denotatum blir tillhörande en annan (dvs. förfluten) tid.

6. *Abstraktnamn* är den sjätte kategorin som Pamp erkänner är ganska svåranalyserad och svåravgränsad. Till denna kategori hör namn på sådana företeelser som människan har skapat och som kan ha en konkret form men skulle även utan denna form existera i flera personers psyke. Ett exempel på namn i denna kategori är romanen Röda rummet. Till kategorin hör också organisationsnamn som Volvo eller Dagens nyheter eller partinamn, namn på idrottsföreningar, kulturella sammanslutningar (körer), kompositioner och varumärken.

Också i Pamps förslag finns det kategorier som innehåller namn som kan skilja sig från varandra mycket och kategorier som eventuellt kan bli restgrupper för alla slags namn. Enligt min mening skulle tunnelbanestationsnamn i den här indelningen falla i kategorin ortnamn därför att tunnelbanestationsnamn är namn som förekommer på linjekartor och

också på vanliga kartor som tunnelbanestationsnamn men också som namn på andra ställen såsom gator, byggnader och liknande.

2.2.4 Namngruppen ortnamn

På basis av de olika sätten att kategorisera namn kan man dra den slutsatsen att det inte finns någon övergripande modell betecknande de olika namnkategorierna som inte skulle innehålla en restgrupp i någon form. Det kritiska enligt min mening är att förstå vilken kategori forskarens eget forskningsobjekt står närmast till. I den här uppsatsen har jag valt att utgå från att tunnelbanestationsnamn hör till kategorin ortnamn eller åtminstone står närmast den kategorin. Den uppfattningen har jag fått genom att studera olika sätt att kategorisera namn. Då tunnelbanestationsnamn verkar stå närmast ortnamn i de modeller där den gruppen finns och då de av kartorna att döma ganska ofta är samma namn som finns i omgivningen anser jag att det är tillräckligt säkert att utgå från det. Och nu ska jag presentera kategorin ortnamn lite närmare.

Ord som beskriver olika lokaliteter är en del av det centrala lexikonet i varje språk. Det beror på att de behövs för att kunna tala om och syfta på den omgivning som hör till vardagen. Ortnamnet skiljer ett visst ställe från andra ställen av likadan karaktär och oftast är ställets karaktär en del av ortnamnet. (Kiviniemi 1990:44.)

Enligt Zilliacus (2002:167; 171) kan man kortast definiera begreppet *ortnamn* så att det är namnet på en ort. Ort i sin tur måste avses som en geografisk eller icke-rörlig enhet på jordens yta, må den vara vilken som helst. Då begreppet namn har i det föreliggande textavsnittet definierats förblir bara ett problem: vilka är gränserna till en ort? Den här frågan har problematiserats i litteraturen (se till exempel Zilliacus 2002 och Zilliacus 1988c). Ibland kan ett namn syfta på en by och en naturlokalitet i omgivningen och då skulle det kunna tolkas som två namn och två orter eller ett namn och en ort. Det bästa sättet att lösa det här problemet är säkert att låta namnbrukarna bedöma. Ibland kan det också i tvivelaktiga fall vara fråga om denotationsbyte. (Zilliacus 2002:167; 171.) Jag återkommer till frågan i kapitel 3.4.5.

Andersson (1973:7) framhåller att denna kategorisering av ortnamn som en namngrupp inte är oproblematiserad och att det egentligen behövs en mer detaljerad indelning för att man skall kunna ta hänsyn till särdragen i de olika namntyperna inom ortnamn. Enligt Andersson (1973:7) har ortnamnen från första början delats i två grupper: *bebyggelsenamn* och *naturnamn*. Men enligt honom behövs det egentligen en ännu mer detaljerad indelning för att särdragen i de olika namntyperna skall beaktas. Sedan 1970-talet har det konkluderats att två grupper inte ger en tillräckligt finfördelad bild. Enligt Kiviniemi (1990:46) är den moderna indelningen följande: *bebyggelsenamn*, *naturnamn*, *ägonamn* och *anläggningsnamn*. Svenskt ortnamnslexikon (2003:10f.) ger en precisare bild av vad indelningen i praktiken betyder.

Med *bebyggelsenamn* avses sådana namn som syftar på *städer*, *tätorter*, *samhällen*, *byar*, *gods*, *gårdar*, *torp* och *hus*. Administrativa indelningar och andra dylika områden såsom *landskap*, *län*, *kommuner*, *härad*, *socknar* eller *bygder* räknas också med. Thorsten Anderssons (1973:8) beskrivning av *bebyggelsenamn* lyder: ”byggnader, som människan uppför för att under vila och verksamhet skydda sig själv, sina husdjur, förråd o.d.” och ger ett bra tillägg till den beskrivning som Svenskt ortnamnslexikon ger. *Naturnamn* i sin tur är namn som skildrar naturenheter. De kan vara till exempel *sjöar*, *vattendrag*, *öar*, *skogar*, *berg* och *stenar*. *Ägonamn* är namn på olika typer av jordbruksmark: *åkrar*, *ängar* och liknande. *Anläggningsnamnen* är en mindre kategori som innehåller namn på sådana anläggningar som människan har skapat men som inte är *bebyggelse*. Det kan vara *kvarnar*, *dammar*, *vägar*, *broar* och *grindar* m.m. Nuförtiden har vi många *bebyggelsenamn* som till att börja med har varit *natur-* eller *ägonamn*. Som exempel på detta kan nämnas stadsnamnet *Sandviken* och tätortsnamnet *Storvreta*. Majoriteten av de ortnamn som har tagits med i Svenskt ortnamnslexikon är *bebyggelsenamn*, och det finns bara mycket få exempel på namn som tillhör kategorierna *ägo-* och *anläggningsnamn*. (Svenskt ortnamnslexikon 2003:10f.) Namnen kategoriseras efter huvudleden, inte bestämningsleden (om namnlederna se s. 27).

Några forskare har velat vidare precisera den här indelningen också genom att skapa underkategorier till de olika ortnamnskategorierna. Då kan till exempel *naturnamn* indelas

vidare till fjordnamn, önamn, näsnamn, vattendragsnamn och fjällnamn. (Se t.ex. Hovda 1973:24.) Jag kommer inte att presentera detta närmare här för enligt min mening kan man skapa kategorierna lite hur som helst beroende på materialet och det är kanske inte nödvändigt att försöka lista ut alla möjliga alternativ i en teoretisk ram här. Varje forskare verkar ju utveckla sin egen indelning ändå.

En utmaning är också att kategorin ortnamn är så omfattande att nyanserna mellan olika typer av namn inom ortnamnen inte kanske kommer fram. Jag kommer att beakta detta senare när jag presenterar resultaten.

2.3 Namnens ursprung

Andersson (1994:33ff.) förklarar att människorna inte kan klara sig utan namn. Det finns ingen social gemenskap där det inte skulle finnas namn, men till skillnad till det finns det gott om lokaliteter, till och med byggnader, som inte har fått namn. Egennamnens syfte är att identifiera och individualisera och då måste det finnas ett behov att göra det.

Enligt Zilliacus (2002:144f.) finns det många motiv för en namngivare att införa namn och de flesta har med människans aktivitet att göra. I samband med ortnamn har människorna till exempel utsett en ortsenhet till tomtplats och därefter har ortsenheten namngivits. Motivet har alltså varit den planerade tomtfunktionen. Ibland har orter namngivits på grund av en händelse eller ortsenhetens speciella utseende. Framför allt har lokaliseringen givit upphov till namngivning och därför får lokaliteter som har en praktisk funktion ofta namn. Men att ge namn till vissa konkreta och abstrakta objekt är enligt Andersson (1994:34ff.) ändå inte någonting givet; de allra flesta vardagliga föremål saknar ju egentligen egennamn. Han sammanfattar namngivningsgrunderna i tre olika: för det första av praktiska skäl, för det andra kan det finnas emotiva skäl och för det tredje kan särskilt iögonenfallande särdrag eller speciella händelser vara grunden. Enligt min mening kan namngivningsgrunderna synas i namnens funktioner (se kapitel 2.4 och 3.2.4).

Namn kan uppkomma huvudsakligen på två sätt: genom *namntillblivelse* eller *namngivning* (Andersson 1996:25). Den här motsättningen är grundläggande i all

namnforskning. Namntillblivelse betyder att namnbäraren helt enkelt har börjat kallas med ett visst namn medan namngivning händer mer medvetet och är ibland till och med dopartat. Zilliacus (2002:146-151) beskriver ungefär samma fenomen med olika termer. När ett namn har ett *appellativiskt* ursprung betyder det enligt honom att ett namn med tiden har uppnått egennamnsstatus. Detta motsvaras av Anderssons term namntillblivelse. *Analogisk* namngivning i sin tur innebär att ett namn ges enligt mönster av tidigare namn. Personnamnen är ett bra exempel på detta. Det här skulle motsvara Anderssons namngivning. Men de flesta namnforskare anser inte att det bara skulle finnas två namngivningsmodeller utan vill ge en mer sanningsenlig bild av namnens ursprung.

Andersson (1994:24f.) presenterar en grundmodell för namngivning (figuren nedan). Fyra olika namngivningssätt presenteras.

Propriella mönster			
Lexikon (inkl. onomastikon)	Onomastikon 1	Onomastikon 2	fonotaktiska möjligheter
yttersta grund för de flesta namn	stereotypa namn(leder), passande för godtyckliga namnbärare	karakteriserande namn, passande för speciella namnbärare	nyskapade namn

Figur 1. Anderssons grundmodell för namngivning (Andersson 1994:25.)

Ett namngivningssätt är att utgå från språkets lexikon och bilda namn med hjälp av det. De namnen kan till ursprunget vara ord som antingen till sin byggnad har motsvarat appellativiska uttryck eller så har de verkligen varit appellativiska uttryck till en början och uppnått egennamnsstatus med tiden. Ett annat sätt att ge namn är genom namnval där namnet tas ur ett onomastikon med stereotypa namn passande för godtyckliga namnbärare. Det här kan enligt min mening gälla till exempel personnamn. Ett tredje sätt är namngivning genom val av karakteriserande namn som är passande för speciella namnbärare, vilket enligt min mening syftar på till exempel vissa ortnamn. Det fjärde sättet

är att genom de fonotaktiska möjligheter som språket erbjuder skapa helt nya namn. Enligt min mening motsvarar bara det första sättet ren namntillblivelse och de tre andra sätten är egentligen olika former av namngivning. Men bildning av helt nya namn är enligt Andersson sällsynt nuförtiden, det vanliga är att välja namn ur ett givet förråd av stereotypa namn (Andersson 1994:23).

Andersson (1996:22) erkänner att det ibland kan vara svårt att dra en gräns mellan namnbildning och namnval (namngivning på basis av onomastikonet) och han (Andersson 1994:19) påpekar att ”motsättningen mellan namnbildning och namnval ska inte överdrivas”. Andersson (1994:23) nämner namnbildning efter mönster som någonting emellan ren namnbildning och namnval. Det betyder att namngivarna enligt gammalt namnmönster skapar delvis nya namn vars grundmönster är bekant, vilket är speciellt vanligt i ortnamn. Till exempel ortnamn har ofta ett par eller hör till en grupp namn som tillsammans utgör en helhet. Nyström (1996:133, 135ff.) har fört tanken vidare och tillägger att det finns regionala namnbildningsprinciper i mönsterbetingad namnbildning och de här principerna är regionalt differentierade. Detta leder till att antalet namn i olika regioner är begränsat på grund av namngivarnas begränsade kunskap om olika namnmönster. Därför finns det vissa regionala särdrag i ortnamnen. En del namn är likalydande med andra namn eller det finns likadana delar, eller leder, i namnen. Det beror på att vårt språkssystem troligen innehåller ett system av regler för namnbildning som språkbrukarna, alltså namngivarna, känner till kanske till och med omedvetet. Systemet omfattar konventioner gällande en eller flera språkliga nivåer: fonologi, morfologi, lexikon (eller onomastikon), syntax och semantik. Detta leder till att namngivarna egentligen är mycket mer bundna till sådana här konventioner och regler än det förefaller till att börja med. Zilliacus (2002:155) kallar dessa principer och regelbundenheter för ett *namnsystem*. Det är endast inom ett namnsystem som namnet har en funktion som en entydigt syftande beteckning. Utanför namnsystemet i fråga möter namnet kanske identiska namn med en annan syftning.

Genom att namngivarna börjar använda namnet förvandlas de till namnbrukare. Namnbrukarkretsen blir vanligtvis gradvis större med tiden och namnet blir accepterat i ett

namnförråd av fasta beteckningar för namnbärarna. Namnbrukarkretsen har sina gränser och det är de gränserna som utgör namnets användningsområde. (Zilliacus 2002: 153ff.) Användningsområdet kan vara mycket vidsträckt som med personnamnet *Maria* eller ortnamnet *London*, eller mycket begränsat som med ett vist smeknamn till exempel.

I samband med namnens ursprung tas ofta begreppet denotationsbyte fram. Jag kommer att behandla ämnet senare i avsnitt 3.3.4.

Andersson (1976: 63) påpekar att vi oftast saknar direkt kännedom om namngivningen. Namntolkningarna är egentligen rekonstruktioner och forskarna kan ju inte vara alldeles säkra på hur det har gått till i alla fall. Säkerheten beror på namnens genomskinlighet och på den sakliga information som kan hämtas.

2.4 Namnens funktioner

Den mest uppenbara och väsentligaste funktion som namnet har är namnfunktionen (Zilliacus 2002:154). Men förutom den självklara funktionen som namnet har i och med att det bär en individuellt syftande funktion, har det också andra mindre synliga funktioner. Andersson (1996:15-22) konstaterar att namn har fyra väsentliga funktioner hos språket: *den kognitiva, den emotiva, den ideologiska och den samhörighetsskapande funktionen.*

Den kognitiva funktionen är egentligen samma som Zilliacus namnfunktion och den är som sagt den mest uppenbara funktionen: att identifiera och individualisera namnbärare, alltså orter, personer, husdjur, företag eller vad som helst som människorna behöver i språklig kommunikation dagligen (Andersson 1996:15-22).

Den emotiva funktionen syftar på emotivt, positivt eller negativt laddade binamn, d.v.s. smeknamn eller öknamn. Den emotiva funktionen visar sig oftast i person- och djurnamn, men också i andra typer av namn såsom ortnamn. (Andersson 1996:15-22)

Den ideologiska funktionen tar huvudsakligen två former: den *krigisk-heroiska* och den *bibliska* formen. Bibliska namn på personer är ju ganska vanliga och det är nuförtiden

idrotts- och popstjärnornas namn också. Tidigare var till exempel gatunamn eller ortnamn, till och med personnamn, efter en politisk ledare inte alls ovanliga. Också namn med namn på människor med ekonomisk makt blir exempel på den ideologiska funktionen. Den ideologiska funktionen är mycket kulturbunden och enligt min mening också tidsbunden, för i olika tider har man haft olika hjältar. Det finns också ett annat skäl för att det finns namn som namnleder, men det tas upp senare när begreppet namnled behandlas. (Andersson 1996:15–22.)

De här tre funktionerna, den kognitiva, den emotiva och den ideologiska funktionen, utgör grunden för deras socialt samhörighetsskapande roll, som är den fjärde funktionen. Ett namn utgör en social signal för samhörighet; en gemenskap blir tätare om det finns gemensamma namn. Ju mindre en gemenskap med gemensamma namn är desto intimare är relationen mellan människorna i denna gemenskap. Ett bra exempel på detta är ett kärlekspar som ofta har hemliga namn på varandra och ibland också på andra namnbärare. (Andersson 1996:15–22.)

En del av de här funktionerna realiseras i namnlederna (se kapitel 3.2) och det finns också andra funktioner som realiseras i namnlederna. Jag behandlar namnledningens funktioner i samband med teorin om namnlederna (se avsnitt 3.2.4).

3. ORTNAMNENS STRUKTUR

När man forskar i namn räcker det inte att det finns information om namnets äldre form, uttal, syftning eller liknande saker. Det behövs också information om hur namn kan vara bildade. Ortnamn kan vara antingen sammansatta och bestå av flera ord, eller osammansatta och bestå av enkla ord. Ortnamn kan även innehålla avledningar. Genom avledning eller sammansättning har människorna kunnat skapa nya namn i äldre tider. (Ståhl 1976: 49.)

I detta kapitel tar jag fram begreppen konnekterade namn, kompletterade namn och förklarar ortnamns struktur genom begreppet namnled, samt presenterar vilka funktioner de olika namnlederna, bestämningsleden och huvudleden, kan ta och hurdana namnleder de är. Därtill behandlas proprier i namn och andra drag i ortnamn.

3.1 Olika typer av ortnamn

Inom ortnamnsforskningen talar man om olika namntyper och då kan man till exempel syfta på skilda efterledstyper såsom namnen på *-åker* eller *-hem*, eller förledstyper som namnen på *Helsing-* eller *Dalkar-*. Till skillnad från att studera skilda namnleder kan man också studera namn på basis av deras bildningstyp och då behövs begreppen *basnamn*, *konnekterade namn* och *kompletterade namn*. (Zilliacus 2002: 245ff.)

Stommen av vårt namnförråd bildas av ett namnskikt som kan kallas för *basnamn*. Basnamnen har kommit till först och stått som grund för annan namngivning. Tidigare kallades basnamn för *primära namn*, men begreppet i fråga var inte särskilt lyckat därför att namnen var primära endast i förhållande till de namn som hade bildats efter dem. Till exempel bynamnet *Påvalsby* skulle vara ett primärt namn medan *Lappvik* som bynamn skulle vara ett *sekundärt namn*. (Zilliacus 2002:246ff.) Många forskare, bland andra Harry Ståhl (1976:55f.) använder termerna primärt och sekundärt namn i samband med bebyggelsenamn. Han redovisar att primära namn är ursprungliga, egentliga namn. I samband med bebyggelsenamn avses sådana namn vars syftning har varit en bebyggelse från början. Sekundära namn är ursprungligen namn på naturlokaler eller inrättningar, namn som har först senare blivit bebyggelsenamn. Också i annan litteratur verkar termerna primära och sekundära namn vara djupt förankrade. Men i princip är det fråga om samma fenomen oberoende av vilka termer som används.

De egocentriska namnen är ett bra exempel på basnamn. De är en särskilt ursprunglig namntyp inom basnamnen. Typexempel på egocentriska namn är *Näset* och *Sundet*. Men människorna kan inte benämna nya lokalteter med egocentriska namn i evigheter och för andra orter med samma namn har man då bildat *ordinära tvåledade basnamn* som har en Ortsbeskrivande bestämning. Största delen av de ordinära basnamnen i vårt namnförråd är

tvåledade och de är relativt gamla namn som betecknar relativt viktiga lokaliteter i byn. Den tredje gruppen av basnamn formas av *associativa namn* (se avsnittet 3.2.3). (Zilliacus 2002:246ff.) Om man tittar på Anderssons grundmodell för namngivning (se s. 20 i min avhandling) kan man se att basnamn är sådana namn vars källa är lexikonet, ursprunget är alltså appellativiskt.

Namnförrådet hade fortfarande ett behov att växa och enligt den vanligaste principen började man använda de existerande ortnamnen som geografiska bestämningar i namn på andra orter i närheten. Sådana namn kallas för *konnekterade namn*. Genom detta namnbildningsmönster har det bildats namnkedjor av benämningar bildade till varandra. Namnet *Näset* har gett upphov till namnen *Näsbergen* och *Nästräsket* och bergnamnet har i sin tur gett upphov till *Näsbergsbranten* och *Näsbergsliden* och *brant*-namnet vidare till *Brantgårdan* och *Brantgårdsbäcken*. Kedjorna kan vara ändlösa. En annan typ där man utnyttjar äldre ortnamn är metonymisk överflyttning. Då kan ett äldre ånamn överföras som ett bynamn. I metonymisk överflyttning är det säkert fråga om beröringsassociation. (Zilliacus 2002:248f.)

Den tredje huvudkategorin är *kompletterade namn*. Kompletterade namn har uppkommit genom att man till ett tidigare infört namn har fogat en ny namnled. Det vanligaste sättet att komplettera har varit att lägga till en särskiljande bestämning. Exempel på detta är *Västra* eller *Östra Långholm*. Med särskiljande bestämningar kan man bilda partnamn. Partnamnen *Norra Marby* och *Södra Marby* betecknar två delar av en by. Om namnet med tiden har förändrats på grund av att det har skett en förändring i namnbäraren kan man tillägga en epexegetisk huvudled. Mjoö hade tidigare varit en ö men förändrades till ett näs och fick namnet *Mjoönäset*. Båda lederna har alltså betecknat namnbäraren. (Zilliacus 2002: 250f.)

3.2 Namnlederna som beståndsdelar

Majoriteten av namnen består eller åtminstone verkar bestå av två eller flera ord som bildar en sammansättning. Namnen är alltså oftast bildade enligt samma principer som vanliga sammansättningar. Men i samband med namn kallas de sammansatta delarna *leder*. Leden

är ett centralt begrepp i namnforskningen därför att det utgör basen för namnens tolkning och forskningens inriktning. Grovt sagt är idén att dela upp namnet i minsta beståndsdelar och sedan analysera varje beståndsdel för sig. Det som måste beaktas när man demonterar namn är att sammansättningar som sådana inte kan demonteras utan man måste ta hänsyn till hurdana element man har använt för att skapa namnet till att börja med. Det betyder att en sammansättning inte automatiskt är ett tvåledat namn utan det kan också finnas sammansatta namnleder. Till exemplet namnet *Kyrkbåtshamnen* är tvåledat med en sammansatt förled, *Kyrkbåts-*. Det gäller att få fram de byggstenar, beståndsdelar som man har använt i namnbildningen. I det följande kommer jag att vidare förklara begreppet namnled. (Zilliacus 2002:184ff.)

Ledbegreppet kan förklaras genom namnets ursprung på så sätt att då namngivarna har uttryckt sin namnidé i ett namn har de troligen antecknat en viss logisk karakteristik i namnet också. För att förstå och kunna studera namnets struktur måste forskaren kunna indela namnet i just de element, alltså leder, som namnet ursprungligen har bestått av. Det betyder att egentliga namnleder är endast sådana beteckningar som har haft en självständig beskrivande eller benämmande funktion. Sådana beteckningar som inte fyller de kraven är element som har varit delar av sammansatta beteckningar. När man då agerar med ledindelningen måste man alltså bedöma namnet och dess element i förhållande till namnbäraren och omständigheterna bakom namngivarnas namnidé. (Zilliacus 2002:186f.)

Zilliacus (2002:186f.) ger också exempel på ledindelning. Till exempel namnet *Kattrumpan* som är en beteckning på en långsmal odling består av en led. Det kan man påstå på grund av att det är sannolikt att namnet uttrycker odlingens form och inte rumpa som har någonting med katter att göra. *Kattkärr* i sin tur är ett tvåledat namn. Där är det logiskt att anta att det finns ett kärr som har någonting med katter att göra. Men man måste också ta hänsyn till namnets referent eller denotation. Till exempel bynamnet *Bosund* är enledat eftersom namnet har övertagits från ett näraliggande sund som heter *Bosund*. Med bynamn kan man inte förbinda de egenskaper som sundet har. Som sundnamn är det tvåledat därför att beteckningen syftar på de egenskaper som sundet har. (Zilliacus 2002:186f.)

Ledbegreppet kan alltså lexikaliskt definieras så att leden har varit ett ord, uttryck eller egennamn i namngivarnas språk och namnet har bildats kring det. Syntaktiskt och semantiskt sett är en led ett element som har burit ”en självständig beskrivande eller benämmande funktion som beteckning för just den namngivna orten”. Om en led innehåller flera element kan man lexikaliskt sett behandla de (i en namnled ingående element) som enheter för sig, men syntaktiskt eller semantiskt är det inte motiverat. (Zilliacus 2002:187.)

Ett hjälpmedel i ledindelningen kallas för *syntaktisk analys*. Det är ju till syntaxens område som analysen av sammansatta ord hör. Analysmetoden är relativt enkel. På liknande sätt som vi kan omformulera bordsben till ”ben på bord” kan vi upplösa namnet *Kalvhagen* till ”hagen för kalvar”. Då får vi fram uttryckets syntaktiska karaktär. Fördelen är att vi med hjälp av syntaktisk analys kan dela in namnet i de leder som har burit en självständig syntaktisk funktion och som troligen har varit grund eller bas till namngivarnas namnidé. Det som måste iakttas här är att ledanalysen utgår från en lexikalisk bedömning av ordens allmänna syftning i namngivarnas språk och den funktion som ett substantiv bär som en bestämning kan ha en helt annan funktion än deras lexikaliska funktion och den måste analyseras för sig. Det betyder att analysen i praktiken inte är lika enkel som den verkar vara med exempelord och -namn. (Zilliacus 2002: 188f., 226f.) Namnledningens funktioner presenteras närmare i kapitel 3.2.4.

Namnet består alltså av leder och det kan vara enledat, tvåledat eller treledat, vilket ändå är mycket sällsynt. De olika lederna är underordnade syntaktiska förbindelser, d.v.s. det finns en *huvudled* och andra leder som preciserar huvudleden och de kallas för *bestämningsleder*. Om de olika lederna kallas enligt sin ordning i namnet kan de också kallas för *förled*, *mellanled* och *efterled*. (Zilliacus 2002:188f.) Se den förenklade figuren om relationerna mellan termerna nedan. Jag kommer att oftast använda termerna bestämningsled och huvudled i fortsättningen.

Bestämningsled		Huvudled
Förled	Mellanled	Efterled
<i>Furu</i>		<i>-holm</i>
<i>Västra</i>	<i>Furuholms</i>	<i>-udden</i>

Figur 2. Relationen mellan bestämningsled och förled samt huvudled och efterled.

Det finns ett begrepp till förutom namnled som kan vara till nytta i ortnamnsforskning. Om man vill ha en distinktion mellan namnled och avskiljbara ord inom en namnled kan det sistnämnda kallas för *kompositionsled*. Den här tolkningen leder till att odlingsnamnet *Kattrumpan* består av två kompositionsleder: *Katt* och *rumpan*. På liknande sätt har *Kattkärr* två kompositionsleder. *Bosund* har också två kompositionsleder oavsett om det betecknar sundet eller byn. Skillnaden är alltså att kompositionsleden är alla avskiljbara ord i ett namn och till namnled räknar man de sammansatta eller osammansatta ord som namnen har bildats till. (Zilliacus 1973:33f.)

Namn kan också sluta på s.k. *avledning*. Då har namnet bildats genom att en ändelse har fogats till grundordet. Det finns olika slag av ändelser. Ett exempel på sådana namn är den fornsvenska ortnamntypen på *-inge*. (Svenskt ortnamnslexikon 2003:10–11.) Det enda problemet är att urskilja avledningarna från helt vanliga efterleder. Ofta kallas de olika elementer som ett namn kan bestå av helt enkelt för ortnamnselement (se t.ex. Svenskt ortnamnslexikon 2003).

3.2.1 Bestämningsleden

Begreppen förled och efterled hör till den formell-syntaktiska synvinkeln och i de flesta fall motsvaras de av begreppen bestämningsled och huvudled i den syntaktisk-semantiska synvinkeln (Zilliacus 1973:33). Undantaget realiseras med namn som har analytisk ledställning. Exempel på detta är till exempel namn som *Kläppen i Norrfladan* där *Kläppen* är huvudleden (och förleden) och *i Norrfladan* är bestämningsleden (och efterleden). Om namnet i stället hette *Norrfladakläppen* skulle förleden och bestämningsleden vara

Norrflada och efterleden och huvudleden vara *-kläppen*. Namn med analytisk ledställning är ganska allmänna på Åland och i Danmark. (Zilliacus 2002:188f.)

Det som är det väsentligaste med bestämningslederna är deras ställning som en bestämning till huvudleden. I vanliga fall uttrycker de alltså något slags *egenskap*, *relation* eller *funktion* som huvudleden har och som har karakteriserat den benämnda orten. I exempelnamnet *Furuholm* är bestämningsleden (förleden) *Furu-* och den anger att det förekommer furor på holmen. Bestämningsleden identifierar den egenskap som är avgörande för att skilja ut holmen från andra holmar. Andra holmar i trakten kan i sin tur heta till exempel *Björkholm*, *Långholm* eller *Träskholm*. De är alla tvåledade och bestämningsleden skiljer dem från varandra. Genom att lägga till olika bestämningar till huvudlederna gör man namnet funktionsdugligt inom ett namnsystem av individuellt benämmande beteckningar. Egenskapsangivande leder har varit rent Ortsbeskrivande, medan relations- och funktionsangivande leder har haft funktionen att beskriva orten från andra synpunkter. (Zilliacus 2002: 224f, 232.) Det är bra att komma ihåg att funktionerna kan gälla både bestämningsled och huvudled även om de här presenteras i samband med bestämningsleden och även om de av exemplen att döma är vanligare som bestämningsleder.

Egenskapsangivande leder har ofta adjektiv. Då är det vanligt att egenskapsangivande leder används för att bilda ett motsatspar med omgivningens namn, men så är naturligtvis inte fallet alla gånger. Som exempel på detta kan nämnas namnen *Vitträsk* och *Svarträsk* som ligger nära varandra. Det är speciellt vanligt att utnyttja motsatsförhållandet i fråga om orternas *storlek*. Andra egenskapsangivande bestämningar har fått sitt ursprung i ortsenhetens *form* och då kan leden också vara substantivisk. Exempel på formangivande namn är *Kroktegen* (krok) och *Djupvik* (djup). Formangivande leder kan också vara metaforiska beteckningar varav exempelnamnet *Kattrumpan*, där den egenskapsangivande funktionen bärs av huvudleden (namnet är enledat). En tredje vanlig typ i egenskapsangivande namnleder är *färg* (vit och svart ovan). Ibland har man betecknat ortsenhetens *material* i namnet, såsom i *Stenvik* (sten). (Zilliacus 2002: 232f.)

De relationsangivande lederna har sin bakgrund i att de har angett olika relationer i vilka de namngivna närliggande lokaliteterna har stått till varandra eller till någonting annat såsom kända personer, folkgrupper, husdjur, fartyg osv. Relationsangivande leder har egentligen inte varit beskrivande utan bestämmande till sin funktion. Det förklaras genom att leden närmare sagt bestämmer en viss ortsenhet, inte beskriver. Relationsangivande namnleder kan ange till exempel *absolut läge* såsom förleden Furuholms- i namnet *Furuholmssund*. De kan också ange *relativt läge* såsom Medel- i *Medelby*, som presicerar inte relationen närmare: det mellersta i relation till vad. Det kan också vara *riktning* till, från, längs eller över en annan lokalitet. Exempel på detta är *Åbovägen*, namnet betyder vägen till Åbo. En namnled kan också antyda att lokaliteten är en del av en större *helhet*, såsom i *Vikändan* där ändan är en del av helheten. Bland relationsangivande leder finns det också leder som beskriver *det som finns* på platsen. Ett exempel på detta är Predikstolsudden för en udde med berget som kallas för Predikstolen. Relationsangivande leder som syftar till människor beskriver oftast ägare (*Båtsmans/hagen*), besökare (*Ko/hällen*) eller nyttjare (*Ryss/bergen*). (Zilliacus 2002: 234-241.)

Funktionsangivande leder är leder som syftar på händelser eller handlingar och de är också bestämmande, inte beskrivande, leder. De kan bära en beteckning på *görande, skeende, användning, uppkomst, ägande* och *händelse*. Görande är någonting som syftar på ortens egen funktion. De är relativt fåtaliga men ett exempel på detta skulle vara *Dunderforsen*, där *dunder* syftar på att forsen dundrar. *Skeende* realiseras i *Spökan/kleven* som betecknar en ”klev” där det har spökat. Ett exempel på användning är namnet *Mjölkslätten* av en slått där man har mjölkat. Användning är en av de vanligaste funktionsarterna i ledtyperna. Uppkomstfunktionen kan man se i *Kvälls/rödjan* om en röjning som har gjorts under kvällstunder. Ägande realiseras i enstaka namn såsom i *Hop/ängen* som kanske har tytt på en äng som har blivit samfälld. I ett namn såsom *Bränd/ö* betecknar förleden händelse och namnet är alltså namn på en ö som har brunnit. (Zilliacus 2002: 241)

Det kan hända lätt att en forskare tolkar fel namnledens funktioner, för det är inte endast fråga om formen och ordens betydelser utan man måste ha kunskaper om namnets ursprung, ortsenhetens läge och andra liknande saker för att tolka rätt.

När man analyserar bestämningsleder ska man akta sig för att dra förhastade slutsatser. Det beror på att en bestämningsled inte bär samma funktion som bestämning som den gör som substantiv. De lexikaliska funktionerna hos ett ensamstående substantiv och ett substantiv som står som en bestämningsled är alltså olika och de måste analyseras var för sig. (Zilliacus 2002: 226f.)

Om namnet är en sammansättning kan förleden (bestämningsleden) stå antingen i stamform eller i genitiv. Speciellt i äldre namn kan man hitta förleden i stamform, medan nyare namn föredrar genitiv, och genitivisk förled är alltså vanligare bland ortnamn nuförtiden. Det enda problemet är att det ibland inte finns några synliga bevis på genitiven kvar i namnet på grund av att det har slitits bort med tiden. (Ståhl 1976:49ff.)

Många ortnamn har adjektivisk förled och även då kan förleden vara böjd i olika kasusformer. (Ståhl 1976:49ff.)

3.2.2 Huvudleden

Det vanliga är att en huvudled står som en efterled i ett namn. Vanligtvis har huvudleden en bestämningsled men det kan också finnas flera bestämningsleder. Medan bestämningarna har en uppgift att begränsa huvudordets syftning och den får en tillfälligt specialiserad innebörd, bibehåller huvudordet, d.v.s. huvudleden sin vanliga begreppsklassificerande funktion. (Zilliacus 2002:209, 226.)

Utmärkande för begreppet huvudled är den syntaktiska funktionen som leden har haft i det namnbliivande uttrycket. Huvudleden är alltså den namnled som betecknar själva namnbäraren och bär de bestämningar som ingår i namnet. Största delen av nordiska ortnamn är bildade med *en artangivande huvudled*. En artangivande led är en beteckning som har ett appellativiskt ursprung och som vid namngivningen har stått för ortens art. Namnen *Furu/holm*, *Furu/näs* och *Furu/dalen* har var sin huvudled som skiljer namnet från andra och den namngivna ortens art från andra. Orsaken till att artangivande huvudleder har vid namngivningen valts bland appellativiska leder är att de appellativiska lederna klassificerar de betecknade Ortsbegreppen. (Zilliacus 2002: 210.) Därför är det

alltså inte alls konstigt att det finns appellativiska element i namn. Namnets syfte är ju att identifiera och individualisera och namn som binds till namnbäraren med element som beskriver namnbäraren är mer funktionsdugliga.

I de flesta namn är huvudleden *ett geografiskt grundord* på grund av att artangivningen alltid har baserat sig på det geografiska beteckningssystemet i namngivarnas språk. Huvudlederna har då kunnat formas av enkla eller sammansatta ord, men aldrig av tillfälliga ordförbindelser. (Zilliacus 2002:210.) De geografiska grundorden kan delas i mindre grupper såsom till exempel topografiska grundord för terrängbegrepp och kulturella grundord. Terrängbegrepp är ord som betecknar berg, sjöar, åar, holmar, sund och dylika. Kulturella grundord är olika slags människoverk såsom byggnader, åkrar, hägnader, brunnar, vägar, broar osv. (Zilliacus 2002: 209f.) Stahre m.fl. (2005:27) och Ståhl (1976:61-101) listar ut vanliga efterleder för namn på gator och allmänna platser i en stad som oftast är sammansättningar eller ordfogningar med ett lokalbetecknande ord som efterled. Enligt min mening är det också fråga om geografiska grundord även om Stahre och Ståhl inte benämner dem så.

I boken Stockholms gatunamn (Stahre m.fl. 2005:27) hävdar man att namnen i staden oftast är sammansättningar eller ordfogningar vars senare del är ett lokalbetecknande ord. Det finns mycket få undantag. Där uppges även nittioen (91) vanliga efterleder i namnen på stadens gator och andra allmänna platser. Några av de listade är: *berg, brink, dal, damm, gata, gård, hage, höjd, lund, kärr, mosse, plan, plats, skog, sluss, strand, torg, trädgård, tull udde, vret* och *äng*. Orden kan också förekomma i böjd form. Några av de ovannämnda efterlederna karakteriserar lokalens speciella utformning, funktion eller trafikföring. Så är det till exempel med *plan* och *torg*, som beskriver öppna platser i innerstaden. *Torg* syftar på bilfria öppna platser, medan med *plan* hänvisas till sådana öppna platser där biltrafikering är tillåtet. (Stahre m.fl. 2005:28) Andra typiska efterleder i ortnamn generellt är till exempel *-sta(d)*, *-by*, *-torp*, *-holm*, *-sved* och *-sät(t)er* (Ståhl 1976:5).

Forskaren måste komma ihåg att man inte kan utgå från att de här grundorden under alla tider och överallt skulle ha haft samma innebörd. Terrängstudier ger inte alltid giltiga

resultat på grund av att det har hänt omfattande förändringar i omgivningen. Någon gång har landet stigit eller sjunkit, någon gång vattennivån sjunkit, skogen har växt fram eller vad som helst. Det har lett till att gamla beteckningar har fått en ny innebörd genom att lokaliteten har förändrat och med den nya innebörden har de använts i yngre namn. Det betyder att exakt samma ordform kan ha olika innehåll beroende på vilken epok namnet härstammar från, ordets innehåll har alltså förändrats med tiden. (Zilliacus 2002: 211.)

Namn kan också vara bildade med *en benämmande led* som huvudled, vilket är relativt vanligt. Då består de av primära namn på de namnbärande orterna som har utökats med en sekundär bestämning. Ett exempel på detta är namnet *Långholm* som får en sekundär bestämning *Västra* för att skilja ut det från en annan *Långholm* och för att bli av med flertydiga syftningar. Och då har namnet blivit *Västra Långholm*. Att tillfoga en bestämningsled till ett egennamn har alltid varit ett vanligt sätt att antingen begränsa namnens syftning eller få namnet funktionsdugligt igen. Namnet behandlas som tvåledat: *Västra /Långholm*. (Zilliacus 2002: 211ff.)

3.2.3 Enledade namn

Enledade namn påminner om huvudleder på så sätt att de har huvudledernas syntaktiska ställning men ofta har de semantiska funktioner vilket vanligtvis är typiskt för bestämningarna. Enledade namn motsvarar de så kallade *egocentriska* beteckningarna: den bestämda appellativformen antas ha bara en referent i talsituationen. På samma sätt som bastun syftar på en viss bastu, syftar *Näset* på just det i namngivarnas omgivning dominerande näset. Ganska många enledade namn har visat sig vara individuellt karakteriserande beteckningar och de anger någon egenskap eller relation som är utmärkande för orten, men namngivarna har gjort det utgående från *en association*. Ett perfekt exempel på detta är odlingsnamnet *Kattrumpan*. Det finns olika slag av *begreppsassociationer* som har bestämt namngivarnas idéer för namnvalet: *metaforer*, *metonymier*, *ordlekar* och *analogier*. (Zilliacus 2002:214–223.)

Metaforiska namn i namngivningen får sitt ursprung genom *en likhetsassociation*. Om odlingens form påminner människor om en kattsvars kan odlingen få namnet *Kattrumpan*.

Också ortnamn kan fungera som metaforiska beteckningar. Så är fallet med en fjärran liggande odling som bär namnet *Sibirien*. I andra fall kan det vara fråga om *beröringsassociation*. *Alarna* som namn på en fiskeplats vid stranden med några alar är ett exempel på detta. Ortsenheten har fått namn efter det utmärkande särdraget genom en *beröringsassociation*. Det metonymiska bildningssättet är intressant på grund av att de flesta bebyggelsenamn är givna genom en metonymisk överflyttning av ett ortnamn. Då ånamnet blir ett stadsnamn är det egentligen fråga om *beröringsassociation* och metonymisk namnbildning. (Zilliacus 2002: 216–223.)

3.3 Typiska drag i ortnamn

Det finns också några andra drag som förekommer i ortnamn och i mitt material. Jag presenterar dem kort i det följande.

3.3.1 Kollektiva namn

Ibland förekommer det namn i pluralform och de namnen har alltså pluraländelse. I sådana fall karakteriserar namnet ofta en lokal som består av flera olika delar, såsom *Färöarna*, men också sådana namn som syftar på en enda företeelse kan vara i pluralform. Då är det oftast fråga om förhistoriska bebyggelsenamn, såsom *Dala* eller *Haga*, där *-a* motsvarar den nutida pluraländelsen *-ar*. Ibland får namn som inte normalt har *-ar* i pluralform *a*-ändelsen. Så är det med till exempel *Berga* och *Husa*. (Svenskt ortnamnslexikon 2003:11f.)

Zilliacus använder om sådana namn begreppet kollektiva namn. Då är det alltså fråga om namn som betecknar en enda namnbärare oavsett formen. Han påpekar att även om kollektiva namn betecknar företeelse som består av flera mindre enheter syftar namnet alltid på helheten. Det finns också namn som har singularform men som ändå har en kollektiv syftning. Ett exempel på detta är namnet *Pellinge* som syftar på ett tiotal större öar och holmar i skärgården. (Zilliacus 2002:137.)

3.3.2 Namn inom namn

Zilliacus (2002:192f.) konstaterar att det finns proprier i namn, det vill säga det finns namn inom namn. I ortnamn beror detta på att ortnamn ofta bildas till andra namn, till exempel andra ortnamn eller personnamn och då blir namnet en led i ortnamnet. Personnamnet kan beteckna till exempel ägare såsom i *Lundbergs gårdan* eller nyttjare såsom i *Bertas klapphäll*. Ortnamn kan precisera läget såsom i *Furuholms sund*. Proprier inom namn har behandlats också i avsnittet 3.2.1. och där tas det noggrannare fram vilka funktioner namn kan bära inom andra namn.

3.3.3 Denotationsbyte

Denotationsbyte är ett av de mycket diskuterade teman inom NORNA vilket kan bevisas då man läser igenom *Denotationsbyte i ortnamn* (Rapport från NORNA:s trettonde symposium i Tvärminne 9 – 11 oktober 1986). Nästan alla synpunkter presenterade i det följande är tagna ur det verket. Jag kommer inte att gå in på alla detaljer i diskussionerna, men presenterar fenomenet denotationsbyte här på grund av att det kan anses vara betydelsefullt för mitt forskningsmaterial också. I den litteratur som jag har läst används både denotationsbyte och denotationsförändring utan att man gör någon skillnad mellan termerna. De verkar vara synonyma.

Tanken om denotationsbytet baserar sig på den semantiska teorin som ofta kallas för trehörningsmodellen. Den teoretiska modellen beskriver hur ett ord består av innehållssidan och uttryckssidan. Uttrycket och innehållet hör ihop och uttrycket kommer genom innehållet i kontakt med referenten (denotation). (Se t.ex. Karlsson, 1998: 205, 207.)

Falck-Kjällquist (1988:19-28) definierar denotation ”som hela betydelsereationen mellan ett ord eller en (lexikaliserad) fras och de(n) extralingvistiska företeelse(r) som svarar mot detta begrepp” (1988:19). Begreppet denotation har diskuterats mycket inom onomastiken därför att en del inte tycker att den traditionella trehörningsmodellen gäller namn och andra tycker att det gör den väl. Kjällquist (1988:19-28) sammanfattar diskussionen. De som opponerar sig mot den traditionella trehörningsmodellen anser att namn är annorlunda än

andra språkliga tecken på grund av att namnens funktion är att identifiera. Enligt dem finns det bara uttrycket och referenten vad gäller namn, om innehållet kan man inte tala. I motsats till den här åsikten anser andra forskare att namn har ett mycket rik betydelseinnehåll och namn borde inte behandlas annorlunda än andra språkliga tecken. Den skillnad mellan namn och andra språkliga tecken som alla verkar vara eniga om är att namnets betydelse skiljer sig från appellativets betydelse på så sätt att ett appellativ alltid står för en grupp potentiella referenter medan ett namn alltid står för en enda individ. Problemet med ortnamns denotation är också att det inte finns några stränga gränser och det ibland är svårt att säga om denotationen har förändrats om ortsenheten har ändrat till exempel sin form eller storlek med tiden.

Zilliacus (1988a:9) vill dela denotationsbyte i två underkategorier: utbyten och förskjutningar. Med utbyten menar han medvetna förändringar av ortnamns denotation. Till exempel överflyttandet av ett ånamn till ett stadsnamn skulle räknas som ett utbyte. Med förskjutningarna menas omedvetna förändringar i namns denotation d.v.s. efter en förändring i ortens form, storlek eller annan egenskap förändras också namns denotation. Om till exempel ett träsk har torkat ut kan det fortfarande ha "träsknamnet" kvar även om träsket har förvandlats till en åker.

Andersson (1988:139ff.) har löst problemet så att han anser att trehörningsmodellen gäller också ortnamn och namn överhuvudtaget. Om ett namn då genomgår det som Zilliacus kallar för utbyte får man två skilda namn med olika denotationer, rättare sagt två homonyma namn. Det har inte skett något denotationsbyte utan det gamla namnet har bara givit upphov till ett nytt namn. I sådana fall är det lämpligare att tala om *uppkomst av sekundära eller betydelsesekundära namn*.

Zilliacus (1988b:142f.) lägger till att det utmärkande för ny metonymisk namngivning, såsom fallet med homonyma namn också kan kallas, är att "ett namn har tagits i bruk för en sekundär och helt annan funktion". Han anser att det i grunden handlar om en namnbildningsprincip.

4 STATIONSNAMNEN PÅ TUNNELBANAN I STOCKHOLM

I det här kapitlet kommer jag att presentera analysen av mitt material. Jag presenterar mina resultat i stort sett samma ordning som i uppsatsens teoridel, vilket betyder att jag först tar upp stationsnamnens ursprung och därefter kommer jag till mitt viktigaste syfte, det vill säga stationsnamnens struktur. Jag redogör för ledindelningen, svårigheterna i det och presenterar de drag som kan analyseras på basis av ledindelningen såsom de olika funktionerna lederna kan ha. Till slut gör jag ett försök till gruppering av tunnelbanestationsnamnen.

Materialet har jag bifogat som bilaga 2 där alla tunnelbanestationsnamn vid de tre linjerna är förtecknade i alfabetisk ordning. Materialet består av sammanlagt etthundra (100) tunnelbanestationsnamn, vilket betyder att alla tunnelbanestationsnamn i Stockholm är medtagna. Alla exempel i texten som är tagna ur mitt material är kursiverade. Om det förekommer namn som är kursiverade men som inte tillhör mitt material framgår det av kontexten. I sådana fall är det oftast fråga om namn som inte är namn på tunnelbanestationer, men som är ortnamn i Stockholm eller i närheten.

4.1 Stationsnamnens ursprung

Det otvivelaktiga skälet till att tunnelbanestationerna har namngivits är lokalisering. Tunnelbanestationsnamnen behövs för att man skall veta var man går på och av tåget eller vart tunnelbanetåget åker.

Tunnelbanestationsnamnens ursprung kan uppfattas både som appellativisk och som analogisk. Med tanke på att ett namn på en tunnelbanestation kan vara ett namn som redan har existerat som ortnamn och då ursprunget inte exakt är känt kan ursprunget anses vara appellativiskt. Ett exempel på *möjligen* appellativiska namn är *Högdalen* som från första början kan ha varit ett appellativiskt uttryck: en hög dal. Det finns gott om exempel på

liknande namn i materialet: *Alvik* (en vik med alar), *Bredäng* (en bred äng), *Mälarhöjden* (höjden vid Mälaren), *Björkhagen* (en hage med björkar) osv. Det är förstås inte säkert att alla ovanstående namn har appellativiskt ursprung men enligt min mening är det möjligt och även sannolikt.

Å andra sidan kan det tolkas så att ett stationsnamn eller en del av ett stationsnamn har valts bland existerande namn i omgivningen och då skulle det kunna tolkas som analogisk namngivning (namnval). Det finns flera exempel på stadsdelar, gator, byggnader eller dylika som har existerat innan tunnelbanan har byggts och som har samma namn som stationerna. Sådana namn är till exempel: *Hötorget*, *Karlaplan*, *Gamla Stan*, *Rådhuset*, *Rådmansgatan*, *Östermalmstorg* och även *Alvik* och *Stadshagen* osv. Och många av de namnen är egentligen sådana som har bildats kring andra namn eller som har existerat som andra namn. Till exempel *Skärholmen* har till början varit ett namn på ett torp som sedan har blivit ett namn på en gård som sedan har blivit ett namn på en stadsdel (Stahre m.fl. 2005) och som till sist har tagits till tunnelbanestationsnamn. Egentligen kan jag med säkerhet konstatera att det bara finns två namn i mitt material som inte har funnits som namn innan tunnelbanans uppkomst. Namnen är *T-Centralen* och *Vårberg*.

Märkbart är att det i vissa fall är fråga om ett slags mönsterbetingad namngivning, därför att *T-Centralen* har lite samma drag som Centralstation (tågtrafik) och förleden *Vår-* i namnet *Vårberg* har tagits från äldre namn som betecknar lokaliteter närheten.

Den analogiska tolkningen betyder också att de flesta tunnelbanestationsnamn till att börja med har varit naturnamn, anläggningsnamn eller ägonamn, men nuförtiden kan uppfattas som bebyggelsenamn. Jag skulle ändå inte säga att det är fråga om denotationsbyte utan snarast fråga om uppkomsten av sekundära namn. Det betyder att det egentligen finns två skilda homonyma namn som var har sin denotation. *Östermalmstorg* syftar ju på torget, men namnet finns också som stationsnamn.

Zilliacus skulle säkert kalla bildningen av stationsnamnen för ett metonymiskt bildningssätt. Om ett ånamn genom beröringsassociation blir ett stadsnamn (se avsnittet

3.2.3) kan väl gatunamn, stadsdelsnamn eller byggnadsnamn bli tunnelbanestationsnamn med samma argumentation.

Det finns bara ett namn bland de etthundra stationsnamnen i min undersökning som egentligen syftar på själva tunnelbanan, och det är *T-Centralen*. Enligt Anders Hanquist från Spårvägmuseet i Stockholm som besvarade min e-post, hette stationen ursprungligen *Centralen* efter *Centralstationen*, men namnet byttes till *T-Centralen* för att undvika förvirring. T:et står ju för tunnelbana. Inget annat namn har alltså någonting att göra med något som skulle binda namnet just till spårtrafiken över huvudtaget eller till stationsbyggnaden i fråga. Det beror säkert på att stationerna liknar varandra och det skulle vara svårt att hitta på sådana namn som skulle både karakterisera tunnelbanestationen och vara tillräckligt olika för att skilja stationerna från varandra. Men idén är inte helt omöjlig. I nittio av tunnelbanans etthundra stationer finns det konst i någon form (se Internetkälla 1). Stationerna kunde ju ha namngivits till exempel efter konstnärerna om konstverken hade varit på stationerna genast från början. Men stationernas läge är naturligtvis långt viktigare än deras utseende eller andra möjligen framstående ytliga egenskaper med tanke på användarnas, passagerarnas, behov. Därför är det inte alls konstigt att det framför allt är andra ortnamn som har tagits till namn på tunnelbanestationerna.

Det finns en fråga gällande stationsnamnens ursprung som kvarstår och den är desto mer grundläggande. Kan man säga att de namn som tunnelbanestationerna har är namn på tunnelbanestationer överhuvudtaget? Det är till 98 procent fråga om namn som har tagits från andra lokalteter och de används nästan enbart på kartorna. Men det är enligt min mening just de kvarstående två procenten som bevisar att tunnelbanestationsnamn kan anses som namn och som just tunnelbanestationsnamn. Varför har *T-Centralen* namn om tunnelbanestationer inte behöver namn? Och varför skulle inte *T-Centralen* heta någonting annat? Svaret står i stycket ovan: det skulle bli förvirring. I andra fall blir det inte det, åtminstone inte inom spårtrafiksystemet. Om man alltså har varit tvungen att hitta på ett nytt namn som individualiserar och identifierar lokaliseringen d.v.s. stationen har man gjort det, om man inte har behövt göra det har man tagit ett existerande namn som stationsnamn. Dessutom har man oftast kunnat välja bland många olika namn vilket namn

man tar till stationsnamnet. Då är det ju fråga om ett medvetet val bland existerande namn och lokaliseringen har varit den mest avgörande namngivningsgrunden: vilket namn borde man sätta på linjekartan och på tavlan vid stationen och på ljusstavlorna inom tunnelbanetågen och på högtalarannonserna på tågen och på stationerna som genast skulle berätta för passagerarna var stationen ligger. Ett ytterligare bevis på detta är stationsnamnet *Vårberg* som inte verkar skilja sig från de andra namnen ett dugg. Men historien bakom namnet är en annan. Det var nämligen så att *Vårberg* föreslogs som namn på slutstationen i Vårbyområdet av namnberedningen (Stahre m.fl. 2005). Först därefter har *Vårberg* blivit ett stadsdelsnamn. Ursprungligen är *Vårberg* alltså ett stationsnamn även om det inte syns på något sätt. Ytterligare ett bevis är följande händelser. Då den gröna linjen ritades 1945 i samband med stadsplanen för området, användes 'Skjutbanan' som namn på tunnelbanestationen efter en dåvarande mindre skjutbana (Stahre m.fl. 2005). Namnet ändrades till *Björkhagen* därför att stadsdelen fick sitt namn efter en vacker björkhage som låg centralt i stadsdelen, och då tunnelbanan började byggas hade namnet *Skjutbanan* som tunnelbanestationsnamn glömts (Stahre m.fl. 2005). Men vi har alltså bevis på sådana namn på tunnelbanestationer som inte samtidigt är namn på någonting annat också. Om man därtill jämför tunnelbanestationsnamn med till exempel personnamn är det lätt att förstå att stationsnamn är självständiga namn. Det finns ju också personer med samma förnamn eller efternamn eller till och med hela namnet kan vara detsamma, men ändå är det fråga om två olika referenter som en namnform har. På samma sätt som *Malin* kan vara både ett förnamn och ett efternamn kan *Stadshagen* vara både ett stadsdelsnamn och ett tunnelbanestationsnamn.

Det finns namn i mitt material som har tillkommit enligt ett sådant mönster att namnet har ett par och namnen har en relation varandra. Relationen kan vara till exempel en gemensam led. Sådana namn är till exempel *Farsta* och *Farsta strand*, namnen på två stationer som ligger nära varandra. Detsamma gäller namnen *Hässelby gård* och *Hässelby strand*. I dessa fall verkar det också vara fråga om kompletterade namn (se s. 24). Lite annorlunda är det med *Hornstull* och *Skanstull* som har en likadan efterled. Stationerna ligger inte nära varandra, men idén med efterleden *-tull* är att namnen syftar på två av stadens historiskt betydelsefulla tullar, som tidigare skilde södra delen av Södermalm från

innerstaden. Namnet *Fruängen* är också med största sannolikhet bildat i analogi med namnet *Herrängen* (som inte är ett tunnelbanestationsnamn), som är en stadsdel benämnd efter ett torp med samma namn (Stahre m.fl. 2005). Även om ett liknande stationsnamn, *Gubbängen*, också finns i materialet har det ingen relation till namnen *Fruängen* eller *Herrängen*. Även namnen *Solna centrum*, *Sundbybergs centrum* och *Mörby centrum* kan sägas forma en grupp. Enligt min erfarenhet finns det ofta C i stationsnamn, speciellt i samband med tågstationer, och C:et syftar då antingen på centralstationen eller på centrumet. Då kan det även finnas två skilda stationsnamn, ett med C och ett utan C, vilket vanligtvis syftar på två stationer varav den ena befinner sig lite utanför staden och den andra i stadscentrum. Också i Stockholms spårtrafiksystem kan man hitta stationsnamnen *Solna*, *Sundbyberg* och *Mörby* (se bilaga 1), men de är inte namn på tunnelbanestationer. *Solna* och *Sundbyberg* är namn på pendeltågstationer och finns nära tunnelbanestationerna *Solna centrum* och *Sundbybergs centrum*. Vid *Sundbybergs centrum* kan man även byta till pendeltåg via stationen *Sundbyberg*. *Mörby* är ett stationsnamn vid Roslagsbanan och stationen ligger också relativt nära stationen *Mörby centrum*.

4.2 Stationsnamnens struktur

När jag analyserar tunnelbanestationsnamnens struktur måste jag först kommentera en sak. För att få fram någonting av strukturen kommer jag att analysera stationsnamnen såsom *Alvik*, *Kärrtorp*, *Björkhagen* och *Aspudden* som tvåledade. Det är på grund av att om de behandlades som enledade såsom de borde behandlas enligt kapitel 3.2 (se s. 27 exemplet om Bosund) och ifall de alltså behandlades som namn som har genomgått denotationsbyte skulle jag få ett relativt stort antal namn som inte kunde behandlas alls vad gäller analysen av förleder och efterleder. En annan lösning skulle vara att jag kallade lederna för kompositionsleder (se kapitel 3.2) men det vill jag ändå inte göra därför att den tolkningen skulle leda till otillfredsställande lösningar med andra namn. Till exempel stationsnamnen *Skogskyrkogården* och *Kungsträdgården* skulle då behandlas som treledade syntaktiska helheter (Zilliacus 2002:188), vilket inte är den bästa lösningen enligt min mening. Jag håller med Zilliacus om att semantiken inte kan bortses från och därför vill jag titta på de namnelement som har varit som grund då namnen har skapats och de har skapats mycket tidigare än de har blivit stationsnamn. Och därför tycker jag också att det är motiverat att

säga att vad gäller tunnelbanestationsnamn är det inte fråga om denotationsbyte. Det är ju inte så att denotationen eller referenten av namnet hade förändrats utan ett namn har bara givit upphov till ett annat namn, men det gamla namnet och dess referent har inte försvunnit. Andersson syftar på det här med termen uppkomst av sekundära namn och Zilliacus med termen metonymisk namnbildning.

Det finns sammanlagt tjugosex (26) enledade namn, av vilka en del innehåller en avledning, och sjuttiofyra (74) tvåledade namn i mitt material. Det finns inga syntagmen som skulle bestå av flera ord. I det följande kommer jag att ta fram några av namnen i mitt material som exempel och förklara varför vissa namn anses vara enledade och andra namn tvåledade. Jag kommer också att ta fram flera svåranalyserade fall bland materialet. Samtidigt presenterar jag också exempelnamn på kollektiva namn, namn inom namn samt andra drag som har presenterats i teoridelen. Om alla drag togs fram på samma sätt som i teoridelen, skulle samma namn repeteras alltför många gånger under olika rubriker och därför har jag valt att ge exempel på olika fenomen medan jag lägger fram analysen av enledade och tvåledade namn i materialet.

4.2.1 Tvåledade namn i materialet

Det problematiska i att analysera mitt material är att det finns sådana sammansatta namnleder som kan tolkas antingen som ett tvåledat namn eller ett enledat namn som innehåller en sammansatt namnled eller också ett namn med en avledning fogad i slutet. Så är fallet med till exempel *Alby* och *Råcksta*. De är båda enledade namn därför att jag anser att *-sta*, *-by* och *-bo* är avledningar och inte självständiga namnleder. Om ortnamnselementen *-sta*, *-by* och *-bo* behandlades som självständiga leder, skulle namnen räknas som tvåledade, men jag har valt att behandla dem som avledningar. Jag vill betona att det är fråga om mitt val och jag motiverar mitt synsätt i kapitel 4.2.2. Exempel på sammansatta namnleder tas fram nedan och problemen med tolkningen av enledade namn i följande kapitel (4.2.2).

Det finns några tvåledade namn som jag vill lyfta fram och förklara varför jag har analyserat dem såsom jag har gjort. Namnet *Skogskyrkogården* är tvådelat

(*Skogs/kyrkogården*) därför att efterleden är odelbar på samma sätt som förleden i exemplet *Kyrkbåts/hamnen* (se s. 26 i den här uppsatsen). Det är alltså fråga om sammansatta namnleder. Detsamma gäller också följande namn: *Fridhems/plan*, *Hägerstens/åsen*, *Sundbybergs /centrum*, *Östermalms/torg* och *Rådmans/gatan*. Fridhem verkar vara ett fantasinamn (Stahre m.fl. 2005) och kring det har man bildat namnet *Fridhems/plan*. Det är således berättigat att se namnet som tvåledat. *Rådman* är ju ett existerande ord som sådant och gatan har säkert fått det ordet som en helhet till sin förled. På samma sätt är *Sundbyberg* ett namn på ett existerande område i Stockholm och sedan har det blivit en led i namnet *Sundbybergs /centrum* och detsamma gäller namnet *Hägerstens/åsen*. *Östermalmstorg* heter ett torg på Östermalm. *Östermalmstorg* är bildat till namnet *Östermalm* och inte så att tre skilda ord *öster*, *malm* och *torg* hade förts tillsammans. Det finns alltså gott om exempel på sammansatta leder i materialet. Skälet till att *Hammarby-* i *Hammarby/höjden* inte analyseras som en sammansatt förled är att *-by* behandlas som avledning i mitt forskningsprojekt och inte som en självständig led. Jag skriver mer om detta i samband med de enledade namnen i följande kapitel.

En sammansatt bestämningsled är mycket vanligare än en sammansatt efterled, det finns bara några sammansatta huvudleder i materialet. Exempel på detta är *-kyrkogården* i *Skogs/kyrkogården* och möjligen kan *-trädgården* i *Kungsträdgården* ses som en sammansatt efterled. I namnet *Tekniska /högskolan* är efterleden sammansatt.

I några fall har jag varit osäker på hur namnet borde tolkas och om det verkligen är fråga om ett tvåledat namn. I sådana fall har det varit fråga om gränsfall eller om att jag inte har kunnat avskilja namnlederna från varandra och på grund av det verkar namnet vara svårbegripligt på något annat sätt. Då har jag gått tillväga så att jag har kollat om namnet finns med i Stockholms gatunamn (Stahre m.fl. 2005) för att få mer information om namnet. Det finns ett namnregister över alla namn som är medtagna i slutet av boken. Av de namn som är svåra och som finns listade i boken tar jag upp lite bakgrundsinformation här. Alla namn finns inte med i boken därför att stationerna ligger för långt borta från Innerstaden, Söderort och Västerort. Boken Stockholms gatunamn handlar ju primärt om namn i dessa områden.

Ett av de svåra namnen är *Bergshamra*. Namnet *Bergshamra* finns inte i Stockholms gatunamn (Stahre 2005) men jag lyckades hitta *Hamrabacken* (som inte ingår i mitt forskningsmaterial). Därav fick jag veta att det hade funnits en gård som hette *Hamra* i Stockholmsregionen. *Bergshamra* kan således vara ett tvåledat namn som har bildats för att skilja två (eller eventuellt flera) *Hamra* gårdar från varandra; den andra gården har fått den relationsangivande bestämningen *Bergs-*, för att ange absolut läge, kanske på grund av att gården har befunnit sig på ett berg. Jag vill påpeka att tanken om namnbildningen som framförs här är bara min egen och kanske inte den rätta. Men på basis av det verkar det ändå sannolikt att namnet *Bergshamra* är tvåledat, *Bergs/hamra*.

Också namnet *Hallunda* var svårt att dela i leder. Det svåraste är att bestämma var ledgränsen befinner sig därför att både *-lunda* och *-unda* är möjliga som efterleder. *-lunda* finns som efterled i till exempel följande namn: *Torslunda*, *Frölunda* och *Närlunda*, som inte ingår i mitt material (Stahre m.fl. 2005). I de här fallen utgörs förleden av ett gudanamn och i samband med dem är efterledens betydelse 'offerlund'. Men det finns inget gudanamn som ens påminner om namnets förled i *Hallunda*. Efterleden *-unda* i sin tur förekommer i relativt många namn, såsom *Hagunda*, *Lagunda* samt *Norunda*, och den 'speglar en inledning i hund' (Ståhl 1976, 158f.). När man tittar på kartan kan man i Hallunda hitta en väg som heter *Hallunda Gårdsvägen* och också andra namn med förleden *Hallunda*. Man finner också en liten ort som heter *Hall* sydväst från Hallunda och intill orten Hall finns också Hallsviken. Problemet är att avståndet mellan Hallunda och Hall är över en mil och det förefaller konstigt att förleden hade tagits därifrån, speciellt när efterleden inte syftar på det. *Hallunda* har kanske nämnts efter gården. *Hallunda* verkar ändå vara tvåledat oavsett att jag inte kan bestämma var ledgränsen går: *Hal/lunda* eller *Hall/unda*.

Namnet *Masmo* är ett annat namn vars ledindelning är helt oklar. Namnet finns inte med i Stockholms gatunamn. Efter att ha kollat det började jag ta reda på om det finns ett ord som *mas*. Jag hittade ordet och två möjliga syftningar i Norstedts Svensk ordbok.

Syftningarna var 1) man från Dalarna och 2) person som driver in obetald skatt. *Mo* i sin tur har följande förklaringar: 1) grusig, torr slättmark och 2) en kornig jordart. Efterleden i namnet verkar alltså vara en artangivande huvudled. Det enda som kan påstås är att bestämningsleden är en relationsangivande led, som närmare sagt betecknar kanske besökare, ägare eller utnyttjare. Om ägaren, besökaren eller utnyttjaren då har varit skattmasen eller en eller flera dalmasar kan jag inte säga någonting om.

Norsborg är svårt på grund av förleden. Till all lycka hittade jag i *Stockholmsnamn och Stockholmspråk* (Ståhle 1981:26) en möjlig förklaring. Där förklaras det att *Nor-* eller *Nora-* är besläktat med engelskans *narrow* vilket betyder 'trång' eller 'smal'. Exempelnamnet är *Nora* som namn på en gård som ligger vid det smalaste stället av viken. Det konstiga i *Norsborg* är s:et som skulle syfta på en genitivform. Alla tolkningar om namnet gällande bestämningsleden i förhållande till huvudleden skulle vara rentav vilda gissningar. Men namnet är ändå tvåledat.

Ropsten verkade vara lite för lättolkat när jag använde syntaktisk analys: en sten där man ropar. Till min förvåning var det just så enkelt. Äldre formen av namnet var *Roop Steen* och i Stockholms gatunamn antar man att namnet från början har syftat på en liten udde eller holme. Förleden *Rop-* anger att man har ropat efter båt för att komma över ett vattendrag från det stället. Förleden är alltså funktionsangivande och betecknar användning.

Med namnet *Skarpnäck* var det svårt att veta om det var tvåledat eller enledat på grund av att namnbildningen inte var lika typisk såsom i *Björk/hagen*, *Islands/torget* eller *Örns/berg*. Och med syntaktisk analys får man ingenting fram. Ståhle (1981:65f.) avslöjar att namnet verkar vara tvåledat. Grunden i namnet är gårdsnamnet *Skarpa* som troligen syftar på *skarp* med betydelsen 'brant'. Efterleden *-näck* har formats ur *hnak-* som betyder 'böja'. Utav de delarna får man helhetssyftningen som verkar vara en brant bergsknalle i närheten av gården.

Svårigheten med namnet *Tekniska högskolan* var att bestämma om *Tekniska* borde ses som en bestämningsled och om det ansågs vara det, vilken funktion bär det? Att ett namn på en skola kan användas som ortnamn och som tunnelbanestationsnamn är inte så underligt med tanke på att skolan är en fysisk byggnad. Även om det är svårt att förstå vilken funktion förleden *Tekniska* har är det klart att det bestämmer huvudleden och skiljer *Tekniska högskolan* från andra högskolor. Därför har jag räknat *Tekniska högskolan* som ett tvåledat namn.

En del av de efterleder som Stahre m.fl. (se s. 31) anger som typiska efterleder för lokalbetecknande ord är också mycket typiska för mitt material. Samtliga av efterlederna *berg, brink, dal, damm, gata, gård, hage, höjd, lund, mosse, plan, plats, skog, strand, torg, trädgård, tull, udde* och *äng* förekommer i de tvåledade namnen i mitt material och många av dem flera gånger. Sammanlagt finns det fyrtioåtta (48) namn med någon av de ovannämnda efterlederna. Fyrtioåtta (48) namn utgör majoriteten av alla tvåledade namn vars totala antal är sjuttiofyra (74). Och om man räknar med de typiska efterlederna som Ståhl räknar upp (se s. 13) är det bara sjutton (17) efterleder av materialets sjuttiofyra (74) som återstår. Exempel på namn som har någon av de ovannämnda efterlederna (förleden och efterleden är separerade med ett snedstreck) är:

Abrahams/berg, Skärmar/brink, Hög/dalen, Zinkens/damm, Rådmans/gatan, Enskede /gård, Band/hagen, Hammarby/höjden, Johanne/lund, Stora /mossen, Oden/plan, Medborgar/platsen, Farsta /strand, Västra /Skogen, Östermalms/torg, Kungs/trädgården, Horns/tull, Asp/udden, Råg/sved, Skär/holmen, Hag/sätra, Väster/torp och *Bred/äng*.

Därtill förekommer efterlederna *sluss* och *vret* som Stahre m.fl. nämner och *sät(t)er* som Ståhl nämner i enledade namn som den enda leden: *Slussen, Vreten* och *Sätra*.

Ganska många av de ovannämnda lederna förekommer bara en gång eller två gånger, men det finns några som är mycket frekventa. En av de efterlederna är *-plan* som finns som efterled i sammanlagt tio (10) tunnelbanestationsnamn. Exempel på namn med huvudleden *-plan* är *Socken/plan, Ängby/plan, Fridhems/plan* och *Telefonplan*. En annan frekvent efterled är *-berg* som förekommer sju (7) gånger i mitt material, exempelvis i *Vår/berg*,

Örns/berg och Blacke/berg. Någorlunda frekventa är också efterlederna *-torg* (4) och *-äng* (4) som förekommer i *Mariatorget*, *Islandstorget*, *Hökarängen* och *Gubbängen*.

De efterleder som förekommer fler gånger än en gång bland namnen i mitt material men som inte nämns i Stahres eller Ståhls listor är *centrum* (3), varav exemplen *Mörby centrum*, *Sundbybergs centrum* och *Solna centrum*, *-borg* (2) såsom i *Norsborg* och *Sandsborg*, och *-holm* (2), i *Skärholmen* och *Liljeholmen* samt *-torp* (2), i *Västertorp* och *Kärrtorp*. Alla andra typer av efterleder förekommer bara en gång i materialet. Sådana efterleder är till exempel *-mo* i *Masmo*, *-näck* i *Skarpnäck*, *-kyrkogården* i *Skogskyrkogården*, sjukhus i *Danderyd sjukhus*, *-myra* i *Svedmyra*, *-(l)unda* i *Hallunda* och *-hov* i *Åkeshov*. Det är inte speciellt överraskande att till exempel efterlederna *-näck*, *-mo*, *-(l)unda* och *(-)sjukhus* inte förekommer oftare. Namnen *Skarpnäck*, *Hallunda* och *Masmo* är ju ganska egenartade vilket har påpekats tidigare i samband med ledindelningsanalysen.

Det förblir tills vidare ett mysterium varför några huvudleder alltid befinner sig i bestämd form medan andra är i obestämd form. Alltid i bestämd form är till exempel följande leder: *-hagen*, *-torget*, *-platsen* och *-mossen* i motsats till de obestämda formerna *-plan*, *-gård* och *(-)strand*. Jag antar att de morfologiska konventionerna som enligt Nyström styr namngivarna i form av ett namnsystem, som är Zilliacus term, (se s. 21 i denna avhandling) finns synliga just i att ett visst ord som namnled alltid befinner sig i en och samma form.

Det finns bara några få stationsnamn som möjligen kan stå som exempel på kollektiva namn i mitt material. I *Sätra* och *Hagsätra* är *-sätra* en gammal pluralisform av *säter* som enligt Ståhle (1981:57) betecknar 'utäng, betesäng i skogen'. Om pluralisformen är ett tecken på att namnet syftar på en enhet som består av flera ängar kan man inte vara alldeles säker på. Också namnet *Hallonbergen* står i pluralis, vilket tyder på ett kollektivt namn. I det här fallet är det ganska klart att bergen formar en enhet som namnet betecknar. Också *Slussen* står i pluralis och det är ett kollektivt namn. Namnet betecknar helheten som formas av enstaka slussar. *Svedmyra* var ett namn som jag till början förmodade vara ett exempel på kollektiva namn. Till slut hittade jag *-myr(a)* som en efterled som betecknar

sank- och sumpmark i ortnamn (Pamp 1979: 91ff.). Betydelsen är 'torvmark, vattensjuk mark'. Det är alltså inte fråga om någon pluraländelse och således inte heller om kollektiva namn.

Drygt fjärdedelen av tunnelbanestationsnamnen innehåller *proprier*, d.v.s. det finns sammanlagt tjugoåtta (28) namn i mitt material som innehåller ett annat namn som förled. Som exempel på namn som innehåller *proprier* listar jag följande namn (*propriet* är understruket): *Hägerstensåsen*, *Östermalmstorg*, *Mälärhöjden*, *Danderyd sjukhus*, *Farsta strand*, *Brommaplan*, *Hammarbyhöjden*, *Islandstorget*, *Örnsberg*, *Hässelby gård* och *Hässelby strand*. *Hägersten*, *Östermalm*, *Farsta* och *Bromma* är alla stadsdelsnamn, d.v.s. ortnamn. *Hässelby* brukade tidigare existera som ett ortnamn men finns nuförtiden endast som förled i andra namn (Stahre m.fl. 2005). *Hammarby* är ett ortnamn som betecknar ett område i Stockholm. *Danderyd* är ett ortnamn också och det betecknar en förort till Stockholm. *Mälär-* syftar på *Mälaren*. Av allt att döma är det tämligen vanligt att ett tunnelbanestationsnamn har ett namn som en förled. Namnen är antingen personnamn eller ortnamn. En del av dem, såsom till exempel *Karlaplan*, *Abrahamsberg*, *Johannelund*, *Kristineberg*, *Mariatorget*, *Odenplan*, *Thorildsplan* och *Zinkensdamm* behandlas i samband med stationsnamnens funktioner (se kapitel 4.3).

4.2.2 Enledade namn i materialet

Det finns flera enledade namn i mitt material än jag förväntade mig. Sammanlagt tjugosex (26) enledade namn utgör över en fjärdedel av alla tunnelbanestationsnamn. Det stora antalet enledade namn kan bero på att också namn med avledningar räknades som enledade namn. Av de tjugosex enledade namn är det totalt elva (11) som är bildade med en avledning.

Jag har alltså analyserat ortnamnselementen *-sta*, *-by* samt *-bo* som avledningar. Och de är de enda avledningstyperna som förekommer i mitt material i samband med enledade namn eller i samband med förleder i tvåledade namn såsom i *Hässelby /gård* och *Vällingby*. De förekommer i till exempel följande namn: *Tensta*, *Stureby*, *Duvbo*, *Farsta*, *Kista* och *Rinkeby*. Det som måste noteras här är att inte alla forskare ser *-bo*, *-by* och

-*sta(d)* som avledningar utan de kan analyseras som helt vanliga leder. Det finns några skäl till att jag har valt att anse dem som avledningar. När *-sta* förekommer i samband med nyare namn känns det logiskt att tala om en avledning på grund av att det ursprungliga ordet har förkortats i en form vars betydelse är osäker. Speciellt *-by* verkar ha varit ett element som har ofta nästan analogiskt fogats till namnet. Avledningskaraktären kommer fram i två exempelnamn, *Farsta* och *Stureby*. Namnet *Farsta* har enligt Stahre m.fl. (2005) bildats av mansnamnet *Farle* och elementet *-sta* som i detta sammanhang kan ha betecknat antingen 'båtplats' eller 'ställe, plats eller gård'. *Stureby* i sin tur är ett relativt nytt namn (Stahre m.fl. 2005) och vid namnvalet hade man först oenigheter om vad namnet borde vara. Till slut hade det bildats några olika variationer med förleden *Sture-* av vilka *Stureby* då valdes till det slutgiltiga namnet. Enligt min mening behandlas elementen *-by* och *-sta(d)* i dessa fall som ett namnbildningselement närmast på samma sätt som man vanligtvis kan konstruera nya ord till språket med hjälp av avledningar. Också enligt Svenskt ortnamnslexikon (2003:52) förekommer det namn till vilka man först efteråt har fogat elementet *-by*. Av samma anledning anses elementet *-bo* också vara en avledning.

Andra enledade namn är till exempel *Akalla*, *Blåsut*, *Globen*, *Sättra*, *Fittja*, *Gärdet*, *Hjulsta*, *Näckrosen*, *Rissne*, *Råcksta*, *Slussen*, *Stadion* och *Vreten*. Namnet *Globen* är ett utmärkt exempel på likhetsassociationen. *Globe* (eng.) betyder jordklotet och byggnaden *Globen* nära tunnelbanestationen *Globen* liknar ju jordklotet med sin runda form och enorma storlek.

Många av de enledade namn som inte är bildade med en avledning är basnamn och närmare sagt så kallade egocentriska namn. Så är fallet med exempelvis *Slussen*, *Stadion*, *Universitetet*, *Vreten* och *Gärdet*. *Slussen* syftar ju ursprungligt på slussarna som förenar Saltsjön och Riddarfjärden mellan Gamla Stan och Södermalm. *Stadion* syftar på Stockholms stadion och *Universitetet* är Stockholms universitet, det enda i staden. *Vreten* har någon gång varit en viss vret, enligt Norstedts *Svensk Ordbok* 'liten åker', och ett gärde har enligt samma verk två möjliga betydelser: 'åker eller betesmark' eller 'stängsel'. Det som måste minnas här är att leder i namn inte har samma funktion i namn som de har som

appellativer. Även om betydelsen skulle skilja sig från det som jag har tagit upp här förändras inte det att det ganska tydligt är fråga om egocentriska namn.

I några fall har jag varit ganska osäker på det verkligen är fråga om enledade namn och det finns vissa namn som är svåra att analysera därför att man kan inte uppfatta någonting av själva formen. De namnen ska behandlas näst. I osäkra fall kollade jag om namnet finns med i *Stockholms gatunamn* (Stahre m.fl. 2005) och om det finns där är det relativt lätt att förklara hur namnet har kommit till och om det i så fall har bildats av en led eller två leder. Om namnet inte fanns med tog jag Norstedts *Svenska Ordbok* och kollade om jag kunde hitta någon rimlig betydelse för namnet eller dess del.

Det första svåra namnet är *Akalla*. Stadsdelen *Akalla* har varit som grund till gårdsnamnet *Akalla Gård* vars äldre former har kunnat spåras. Tidigare former är till exempel *akarli*, *akarle* och *akarla* och de är jämförbara med det sörmländska namnet *Akarlaby*. Förleden *akarla* i *Akarlaby* anses ursprungligen ha varit ett fornsvenskt inbyggarnamn åkarlar, alltså 'de som bor vid ån'. *Akalla* kan uppfattas på samma sätt och ån syftar på det nuvarande *Igelbäcken*. (Stahre m.fl. 2005.) Namnet kan alltså anses enledat och det kan även vara fråga om beröringsassociation på liknande sätt som i namnet *Alarna*.

Blåsut var också ett svårt namn. Men trots den konstiga formen är det inte något originellt namn, utan ett relativt vanligt namn på ställen som ligger 'blottställda för blåst'. Ordet (ett) *blåsut* existerar också i betydelsen 'pustande, blåsväder, blåsig plats'. Namnet *Blåsut* i mitt material är ursprungligen ett bebyggelsenamn, ett namn på ett torp under Hammarby gård. (Stahre m.fl. 2005.) Av allt att döma är *Blåsut* ett enledat namn.

Midsommarkransen var tidigare ett namn på en krog och ett torp. Det fick sitt namn från en krans av midsommarblommor som man satt upp som skylt för krogen såsom man brukade göra i äldre tider. Problematiskt är att bestämma om namnet är enledat eller tvåledat. *Midsommar-* bestämmer ju arten av blommorna i kransen, men inte själva kransen. Fallet försvårades av faktumet att stället tidigare också hade kallats för Kransen. Då *Midsommar-* som sådan inte är bestämningen för *kransen* och den syntaktiska analysen inte verkar

fungera. Med tanke på att *Midsommarkransen* i detta sammanhang är ett ortnamn, inte namnet på en krans, är namnet enledat.

Namnet *Näckrosen* hade jag i förbifarten utmärkt som tvåledat och sedan började jag undra över vad det kan vara som näcken och rosen har gemensamt. Namnet finns inte med i Stockholms gatunamn (Stahre m.fl. 2005) och jag kollade i ordboken. Det här är ett bra exempel på hur helt vanliga ord kan spela sina knep om forskaren inte står på sin vakt. Näckrosen är ju en vattenväxt. Men hur det har blivit ett ortnamn och därigenom ett tunnelbanestationsnamn är fortfarande oklart. Kanske är det fråga om beröringsassociation.

Svåra var också *Tensta* och *Råcksta* och av samma anledning. Stammen i namnet, till vilken avledningen hade fogats, verkade inte ha någon betydelse, och det fick mig att tänka på om det kanske är fråga om ellips eller någonting annat som inte syns. Men så var inte fallet. *Råck-* i *Råcksta* verkar vara motsvarigheten till nusvenskans 'råg' (Stahre m.fl. 2005). Tidigare har både namnet *Råcksta* och ordet *råg* haft annorlunda former. *Ten-* i *Tensta* står för *tena* som har betydelsen 'fiskemjärde' (Stahre m.fl. 2005).

Det finns två namn för vilka jag inte har tills vidare hittat någon förklaring och de är *Fittja* och *Rissne*. Jag vågar ändå analysera dem som enledade därför att det skulle väl vara åtminstone lite osannolikt att både förleden och efterleden hade förkortats så att de är oidentifierbara. De är de namnen i materialet där det möjligtvis kan handla om ellips eller reduktion. I *T-Centralen* har *tunnelbana* förkortats till T-, men namnleden är inte helt försvunnen, även om den har förkortats och kunde således analyseras som ett elliptiskt namn. I några andra namn har jag inte lyckats hitta bevis på ellips eller reduktion.

4.2.3 Tunnelbanestationsnamn som ortnamn

Tunnelbanestationsnamnen kan enligt strukturen (närmare sagt enligt efterleden) placeras i mindre kategorier. Jag kommer att utgå från de färdiga kategorierna, som presenterades i början i samband med ortnamn (se s. 18), alltså bebyggelsnamn, naturnamn, ägonamn och anläggningsnamn. I det här fallet måste man ta hänsyn till att största delen av tunnelbanestationsnamnen egentligen inte är rena exempel på till exempel naturnamn eller

ägonamn om man tänker på deras nutida referenter. Naturnamnet *Alvik* har ju blivit ett bebyggelsenamn genom att namnet har börjat beteckna en tätort och det har i sin tur tagits till tunnelbanestationsnamnet. Strikt tolkat skulle alla stationsnamn alltså vara anläggningsnamn på grund av att de är namn på tunnelbanestationer som är anläggningar. Men om vi tittar på efterleden (och i enledade namn den enda leden) och dess syftning, får vi en annan gruppering. Då finns det trettio (30) bebyggelsenamn, tio (10) ägonamn, tjugoåtta (28) naturnamn och trettiotvå (32) anläggningsnamn. Exempel på bebyggelsenamn är till exempel alla namn på *-sta*, *-by* eller *-bo* och *Enskede gård*, *Gamla Stan*, *Hässelby gård*, *Kärrtorp*, *Mörby centrum* och *Sandsborg*. Jag anser att centrum kan jämföras med tätorter och att det således är fråga om bebyggelsenamn. Ägonamn är exempelvis *Stadshagen*, *Gärdet*, *Hökarängen* och *Vreten*. Naturnamn i materialet är till exempel *Örnsberg*, *Svedmyra*, *Stora mossen*, *Aspudden*, *Hässelby strand* och *Alvik*. Till anläggningsnamnen hör *Zinkensdamm*, *Universitetet*, *Stadion*, *Globen*, *Brommaplan*, *Östermalmstorg*, *Vårberg* och *Medborgarplatsen*. Resultatet är lite överraskande med tanke på att anläggningsnamn vanligtvis är relativt sällsynta bland ortnamn. Jag undrar om några forskare skulle behandla till exempel sådana lokaliteter som torg, plan och plats som bebyggelse. Enligt min mening är det ändå motiverat att behandla dem som anläggningar, för de är ju inte sådan bebyggelse som människan har byggt för att skydda sig eller sina husdjur eller annat. Att de jämförs med broar, vägar och dylika är rimligare enligt min mening.

Enligt min mening är gruppen anläggningsnamn speciell därför att den verkar innehålla namn som är beteckningar på anläggningar, men som är lite annorlunda än de vanliga anläggningsnamnen som betecknar till exempel broar, dammar, kvarnar, vägar och grindar. Ganska många av anläggningsnamnen betecknar någonting urbant och jag skulle gärna kalla den gruppen för urbana anläggningsnamn. Med urbana anläggningsnamn menar jag namn som finns speciellt i stadsmiljön eller i tätorter. Till exempel torg, plats och plan kan inte finnas mitt i landsbygden. Detsamma gäller rådhus och gator, som på landsbygden är vägar. Också sjukhus och universitet finns oftast endast i städer och likadant är det också nuförtiden med stora stadionliknande idrottsanläggningar. Vägtullar kan nuförtiden finnas nästan var som helst, men tidigare fanns det tullar på vägen in till storstäderna. Också

trädgårdar är ett någorlunda urbant fenomen som blev vanligare allt emedan villaområdena blev vanligare. Exempel på urbana anläggningsnamn är alltså namn på tunnelbanestationerna *Globen*, *Danderyd sjukhus*, *Fridhemsplan*, *Hornstull*, *Medborgarplatsen*, *Hötorget*, *Kungsträdgården*, *Rådhuset*, *Rådmansgatan*, *Stadion*, *Universitetet* och *Tekniska högskolan*. Traditionella anläggningsnamn är till exempel *Slussen*, *Skogskyrkogården*, *Midsommarkransen* och *Zinkensdamm*. Med tanke på att några av anläggningarna, såsom tullar, plan och torg ofta ligger centralt är det inget under att deras namn har blivit tunnelbanestationsnamn, därför att de flesta tunnelbanestationer också ligger centralt och majoriteten av människorna vet var de centrala anläggningarna ligger. Av det skälet är det motiverat att också andra anläggningar såsom universitetet, sjukhuset och rådhuset har varit som grund i tunnelbanestationernas namngivning.

4.3 Stationsnamnens funktioner

Namn och namnleder speglar ofta namnens funktioner och så är också fallet med tunnelbanestationsnamnen. Jag presenterar först Anderssons funktioner och därefter tar jag fram Zilliacus funktioner.

4.3.1 Den kognitiva, ideologiska och samhörighetsskapande funktionen

Av de fyra funktioner som enligt Andersson (se kapitel 2.4) kan finnas hos namn kan tre tydligt hittas i mitt material. Den kognitiva funktionen är ju uppenbar i alla namn och så är det också vad gäller tunnelbanestationsnamn: människorna måste kunna syfta på en viss station genom att använda stationens namn.

Den ideologiska funktionen är också framstående i materialet och det är namnlederna eller närmare sagt bestämningslederna som speglar namnens funktion. Det finns sammanlagt tretton (13) tunnelbanestationsnamn, som har ett personnamn som en bestämningsled, exempelvis *Johannelund*, *Kristineberg*, *Åkeshov*, *Odenplan*, *Zinkensdamm*, *Örnsberg* och *Mariatorget*. Knappt hälften av sådana namn bär den bibliska funktionen; till exempel Johannes (i *Johannelund*), Maria (i *Mariatorget*) och Abraham (i *Abrahamsberg*) är ju bibliska namn. Och om namnet S:t Erik i *S:t Eriksplan* råder det väl inget tvivel. Den

krigisk-heroiska formen av ideologisk funktion finns i sin tur i sådana tunnelbanestationsnamn som *Odenplan*, där stället har nämnts efter den nordiska mytologins asagud *Oden*, och *Thorildsplan*, som har fått sitt namn efter författaren Thomas Thorild. I namnet *Karlaplan* står *Karla-* för Karlarna d.v.s. den karolinska tidens kungar. Och i *Åkeshov*, *Axelsberg* och *Zinkensdamm* är det helt vanliga men av allt att döma förmögna människor som har fått sina namn tillfogade i namn. Frantz Zinke var en inflytelserik köpman och kommissarie och klädesleverantör till kronan, Axel var ägaren till en villa som hette *Axelsberg* och Åke Axelsson köpte en stor egendom som han själv började kalla för *Åkehof* (senare *Åkeshov*). Förklaringarna till namn som presenterar den krigisk-heroiska funktionen är tagna ur *Stockholms gatunamn* (Stahre m.fl. 2005).

Den samhörighetsskapande funktionen befinner sig säkert också i namnen i mitt material, även om den inte är lika tydlig som i mindre namnbrukarkretsar. Stationsnamnen eller stationerna som sådana väcker inga stora känslor såsom till exempel fotbollslagnamn och den samhörighetsskapande funktionen är således inte lika stark. Alla i världen känner inte till namnet *Kärrtorp* och dess referent, men de som känner till det har någonting gemensamt.

Den fjärde funktionen, den emotiva, står så långt utanför mitt undersökningsområde att det skulle vara vågat att påstå att den emotiva funktionen finns hos namnen, även om stationerna troligen har smek- och öknamn inom några namnbrukarkretsar.

4.3.2 Funktionen som egenskaps-, relations- och funktionsangivande leder

Enligt Zilliacus har namnlederna också funktioner (se avsnittet 3.2.1). Funktionen är semantisk och namnleden kan beteckna egenskap, relation eller funktion.

Exempel på egenskapsangivande namnleder i materialet är *Bred-* i *Bredäng*, *Hög-* i *Högdalen*, *Blacke-* i *Blackeberg* och *Stora* i *Stora mossen*. I de två första fallen är det fråga om formen och med syntaktisk analys kan man snabbt bevisa den egenskapsangivande funktionen: en äng som är bred och en dal som är hög. *Blacke-* i *Blackeberg* betecknar den

svarta färgen som berget har (också enligt Stahre m.fl. 2005). I det sista exemplet är det fråga om storlek som den egenskapsangivande leden betecknar.

Relationsangivande namnleder realiseras också i mitt material. Sådana som betecknar absolut läge är *Sundbybergs* i *Sundbybergs centrum*, *Östermalms-* i *Östermalmstorg*, *Solna* i *Solna centrum*, *Mörby* i *Mörby centrum*. Ett osäkert fall är *Stads-* i *Stadshagen*, men jag antar att för namngivaren har det kanske betecknat absolut läge eller kanske riktning: hagen som ligger nära staden eller på vägen mot staden. Relativt läge betecknar *Västra* i *Västra Skogen* och *Väster-* i *Västertorp*, kanske även *Skogs-* i *Skogskyrkogården*. Det finns två namn i materialet, och även flera namn i omgivningen men utanför materialet, som har förleden *Hässelby-*. Både med *Hässelby gård* och med *Hässelby strand* är det kanske också fråga om relationsangivande bestämningar. Namnen är relativt nya (från 1900-talet enligt Stahre m.fl. 2005) och lokaliteterna har inte tidigare kallats för *Gården* och *Stranden* som senare skulle ha fått bestämningen, men vid namngivningen verkar de ändå ha fått en bestämning av absolut läge som binder namnen samman men också skiljer dem från varandra. Det finns också gott om namn med en bestämningsled som betecknar ägare. Så är fallet med *Åkes/hov*, *Zinkens/damm*, *Axels/berg* och *Hökar/ängen*. I det sistnämnda syftar förleden *Hökar-* på *hökare*, som är samma sak som handlare, som har ägt stället (Stahre m.fl. 2005). *Bagar-* i *Bagarmossen* betecknar nyttjare, för mossen lär ha blivit uppodlad av en bagare. Relationsangivande leder kan också beteckna det som finns på platsen. Troligtvis är till exempel *Hallon-* i *Hallonbergen*, *Al-* i *Alvik* och *Björk-* i *Björkhagen* sådana namnleder.

Det finns inte så många funktionsangivande bestämningsleder i mitt material. *Rop-* i *Ropsten* betecknar användning. Och detsamma kan även ses i *Band-* i *Bandhagen*. Enligt Stahre m.fl. (2005) syftar *Band-* på att man har tagit vidjor där till något slag av band.

Den vanligaste typen bland funktionsangivande leder är den relationsangivande funktionen. De är alltså sådana som i mitt material ofta betecknar läge eller riktning, ägare eller det som finns på platsen. I namn som innehåller ett annat namn som namnled betecknar propriet relativt ofta just ägare. Egenskapsangivande leder är den nästvanligaste

typen, vilket betyder att det finns speciellt sådana namnleder som är formangivande, men det finns också sådana leder som betecknar färg eller storlek. Funktionsangivande namnleder är den mest sällsynta funktionstypen i mitt material.

4.4 Tunnelbanestationsnamn som namngrupp

Det finns några typiska drag för tunnelbanestationsnamn i Stockholm som jag nu samlar ihop i det följande.

Det typiska draget i tunnelbanestationsnamnens uppkomst är att de oftast har varit namn på någonting annat tidigare och så är fallet med nittioåtta av stationsnamnens etthundra namn. Det är vanligt att ett torpnamn eller ett gårdsnamn har blivit ett stadsdelsnamn när befolkningen har ökat och bebyggelsen har utvidgats. Då tunnelbanan har byggts har stadsdelsnamnet tagits till tunnelbanestationsnamnet. Ofta har tunnelbanan och befolkningen tagit sig till nya trakter lite hand i hand. Alla tunnelbanestationsnamn är ändå inte stadsdelsnamn på grund av att det kan finnas flera stationer i en stadsdel men säkert också av andra anledningar. Då kan stationsnamnet vara till exempel samma som namnet på ett plan eller torg (*Ängbyplan, Sockenplan, Odenplan, Karlaplan, Telefonplan, Hötorget, Mariatorget*). Namn på andra byggnader verkar också vara typiska stationsnamn (*Globen, Universitetet, Rådhuset, Stadion, Tekniska högskolan*). Det är vanligt att tunnelbanestationsnamnet är ett anläggningsnamn, vilket inte är typiskt för andra slags ortnamn.

Det gemensamma i tunnelbanestationsnamnens struktur är att majoriteten av namnen är tvåledade och de typiska efterlederna är sådana som också är typiska för lokalbetecknande ord i allmänhet. Speciellt frekventa efterleder är *plan* och *berg* och ganska frekventa är *torg* och *äng*. Men det är bara lite drygt fjärdedelen av alla tunnelbanestationsnamn som innehåller någon av de ovannämnda efterlederna och därför kan det inte påstås att tunnelbanestationsnamnen skulle vara en homogen grupp vad gäller olika efterledstyper.

Bestämningslederna innehåller ofta ett annat namn. Om det är fråga om ett personnamn betecknar det relativt ofta ägare; personen i fråga är alltså ägaren till ortsenheten. Förutom

personnamn är andra ortnamn vanliga i tunnelbanestationsnamn. Då har det nutida tunnelbanestationsnamnet oftast bildats kring ett existerande ortnamn. Det som är beaktansvärt är att tunnelbanestationsnamnen nästan aldrig innehåller en led som syftar på tunnelbanan, stationsbyggnaden eller trafiken. Är namnet enledat är det tämligen ofta fråga om antingen ett namn med något av elementen *-by*, *-bo* eller *-stad* eller ett egocentriskt namn.

Enligt min åsikt skulle tunnelbanestationsnamn kunna räknas som en underkategori till ortnamn eller som en namngrupp inom ortnamn, även om de inte skiljer sig avsevärt från andra ortnamn. I mitt forskningsprojekt har det visat sig att tunnelbanestationsnamn mestadels är sådana namn som finns som namn i Stockholm också annars. Det är därför namn på tunnelbanestationer i Stockholm har sådana drag som är typiska för ortnamn och de verkar påminna om stadens namn överhuvudtaget: till exempel de vanligaste efterlederna är sådana som är typiska för lokalbetecknande namn i allmänhet. Den största skillnaden som namngrupp utgör säkert det stora antalet anläggningsnamn inom materialet. Och det berättar ju också någonting. Tunnelbanestationer finns där det finns anläggningar och bebyggelse. Bebyggelsenamnen utgör den näst största gruppen bland tunnelbanestationsnamnen. Naturnamn i sin tur är mycket vanliga som stadsdelsnamn eller andra bebyggelsenamn och det är samma sak med de gamla ägonamnen. Tunnelbanan är ett urbant fenomen.

5 AVSLUTNING

I avslutningsdelen sammanfattar jag avhandlingens innehåll och presenterar de viktigaste resultaten samt drar några slutsatser med hänsyn till resultaten. Jag tar också fram några av de tankar som jag har haft under forskningsprocessen.

5.1 Sammanfattning

Namn är konventionella, vilket betyder att de bär namnkaraktär i en viss gemenskap, de har en viss referent inom den gemenskapen. Kännetecknande för namn är också att de

alltid är i samma form, i text har de en stor begynnelsebokstav och de har ingen fristående artikel. Tunnelbanestationsnamnen fyller alltså alla krav.

Det finns olika sätt att kategorisera namn. Den traditionella indelningen är personnamn, ortnamn och övriga namn. Den här indelningen har också kritiserats därför att restgruppen övriga namn är så stor och innehåller mycket varierande typer av namn. Därför har olika forskare föreslagit andra indelningar, men då ingen av dem verkar bjuda på en klart bättre modell har ingen av dem åsidosatt den traditionella indelningen. I den indelningen placeras tunnelbanestationsnamnen under ortnamn. Ortnamn är namn som betecknar lokaliteter av olika slag och en tunnelbanestation är en lokalitet på samma sätt som ett torg, en byggnad eller en naturenhet. Ortnamn kan vidare delas i mindre namngrupper: bebyggelsenamn, naturnamn, ägonamn och anläggningsnamn. Majoriteten av tunnelbanestationsnamn är anläggningsnamn, vilket inte är typiskt för ortnamn i övrigt. Skillnaden kan bero på det relativt stora antalet namn som jag analyserade som urbana anläggningsnamn. Med urbana namn menar jag sådana namn som på något sätt knyts till staden och som heller inte kunde finnas på landsbygden, om nu inte ironiska likhetsassociationsnamn räknas med. Med tanke på att tunnelbanan finns i staden är det inte underligt att tunnelbanestationsnamn är urbana namn, och med tanke på att anläggningar ofta är centrala lokaliteter är det inte omotiverat att det är just anläggningsnamn som tunnelbanestationsnamnen i Stockholm har bildats till.

Namnens tillblivelse kan ske praktiskt taget på två olika sätt: genom namntillblivelse eller namngivning. Namntillblivelse gäller sådana namn som har appellativiskt ursprung och som har blivit namn med tiden, såsom basnamn. Namngivningens ursprung är analogisk och den baserar sig på namnval från ett existerande onomastikon. Ibland skapas det också helt nya namn, men det är ovanligt. Tunnelbanestationsnamnens ursprung kan sägas vara dels appellativisk och dels analogisk – en del av namnen har till att börja med varit appellativer och en del av namnen har valts bland existerande namn i omgivningen. Zilliacus skulle säkert kalla tunnelbanestationsnamnens ursprung för metonymisk namngivning och Andersson för uppkomst av sekundära eller betydelsesekundära namn: ofta har stationsnamnen tidigare varit namn på någonting annat, såsom stadsdelar eller

andra lokaliteter såsom plan. Om fallet inte är så, såsom med *Vårberg* och *T-Centralen*, är det fråga om namngivning (i motsats till namntillblivelse) och skapandet av helt nya namn, vilket egentligen är relativt sällsynt. Betecknande är att det ändå är fråga om ett slags mönsterbetingad namngivning, därför att *T-Centralen* har lite samma drag som *Centralstation* (tågtrafik) och förleden *Vår-* i namnet *Vårberg* har tagits från äldre namn som betecknar lokaliteter närheten.

Till sin struktur är tunnelbanestationsnamn mestadels tvåledade, vilket också är typiskt för andra ortnamn. Sammanlagt sjuttiofyra namn är tvåledade medan tjugosex namn är enledade. Ett hjälpmedel i ledindelningen är syntaktisk analys med vilken man kan få fram de olika lederna som har varit som grund för namnet. Men syntaktisk analys fungerar bäst med namn som har ett basnamn som huvudled och en egenskapsangivande bestämningsled och den kan också leda till felaktiga resultat om man inte samtidigt tar hänsyn till namnets uppkomst och etymologi. I mitt material finns det många namn som är svåranalyserade.

I de tvåledade tunnelbanestationsnamnen är de huvudleder, som Ståhl och Stahre m.fl. uppfattar som vanliga efterleder i namn på stadens gator och andra allmänna platser, också vanliga. En speciellt vanlig efterledstyp är *plan*, som förekommer i sammanlagt tio namn. Namn som namnleder, speciellt som bestämningsleder är typiska. Enledade namn är ofta egocentriska namn, som är en typ av basnamn. Namnets funktion i tunnelbanestationsnamn är att beteckna lokalitetens ägare om namnet är ett personnamn. Ibland kan det också vara ett annat ortnamn som namnet har bildats till.

Det finns olika funktioner i tunnelbanestationsnamnen. Alla namn bär förstås namnfunktion eller har med andra ord den kognitiva funktionen. Den ideologiska funktionen syns också mycket tydligt, speciellt i namn med personnamn som namnleder. Både bibliska namn och namn som bär den krigisk-heroiska funktionen kan påträffas. Den samhörighetsskapande funktionen kan också påstås finnas i tunnelbanestationsnamnen, även om den funktionen faller lite utanför mitt forskningsområde. Av Zilliacus funktioner är den relationsangivande funktionen den absolut vanligaste. Vanliga relationsangivande namnleder är sådana som betecknar läge eller riktning, ägare eller det som finns på platsen.

I namn som innehåller ett annat namn som namnled betecknar propriet relativt ofta just ägare. Också egenskapsangivande leder finns i materialet. Den vanligaste typen bland dem är formangivande, men det finns också leder som betecknar färg eller storlek. Funktionsangivande namnleder är sällsynta.

Även om tunnelbanestationsnamnen verkar påminna om ortnamn i allmänhet kan de sägas forma en namngrupp, som till och med är tämligen enhetlig just på grund av att det finns drag som är typiska för ortnamn. Den väsentligaste skillnaden är att det finns flera anläggningsnamn bland tunnelbanestationsnamnen än det förekommer bland ortnamn i allmänhet. Också typiskt för namngruppen är att klara exempel på ellips eller reduktion inte kan beläggas. Kollektiva namn finns bland materialet och propriet inom namn är vanliga.

5.2 Diskussion

Mitt syfte har varit att redogöra för stationsnamnens uppkomst och struktur, och redogöra för de drag som är typiska för gruppen – och eventuellt bestämma om de på basis av detta verkar forma någon enhetlig namngrupp. Enligt min åsikt har jag nått syftet. Syftet var relativt väl begränsat med tanke på att det kräver information om namnets ursprung om man vill forska i strukturen. På basis av de strukturella dragen kan man döma vilka de typiska dragen för tunnelbanestationsnamnen är och sedan analysera om det finns tillräckligt mycket gemensamt för att kalla dem för en namngrupp. Med tanke på studier om tunnelbanestationsnamn i fortsättningen skulle jag säkert lägga ännu mer vikt på stationsnamnens ursprung och etymologi. Det finns några omständigheter som jag kom att tänka på vid processen och dem ska jag lyfta fram här.

Efter att ha studerat tunnelbanestationsnamn ett tag började jag problematisera om de är självständiga namn överhuvudtaget. Hela tanken om att tunnelbanestationsnamn är på något sätt just tunnelbanestationsnamn började kännas lite konstig egentligen även om stationerna har namn till exempel på linjekartorna och på stationsbyggnaderna. Skälet till detta var att det finns så få namn som inte är namn på någonting annat. Det som motiverar att namn på tunnelbanestationer i Stockholm kan anses som namn i sig var just de få

namnen som bevisade att stationerna behöver namn. Även om namnet i flesta fall är ett namn på någon annan lokalitet samtidigt har namnet i fråga en viss referent, stationen, som det syftar på (även om namnet kanske inte kan sägas beteckna, i meningen karaktärisera, namnbäraren i samband med stationsnamnet).

Ibland kändes det meningslöst att studera ett så snävt forskningsområde som tunnelbanestationsnamnen i Stockholm och ha ett så litet material som etthundra namn. Men även det lilla kan ha betydelse i relation till större enheter och nu har bidragit med min lilla del till det stora fältet av namnforskning. Och även om det är vågat att påstå att min undersökning skulle allmänt beskriva namn på tunnelbanestationer i världen kan man med god vilja påstå att namnen på svenska tunnelbanestationer är relativt väl täckta: Stockholms tunnelbana är ju den enda tunnelbanan i Sverige.

Jag märkte snabbt att namnforskning kräver lite av detektivegenskaper, för vissa namn kan vara rätt svåra att förstå och ännu svårare kan det vara att spåra deras betydelser. Misslyckas man i det har man ingenting att ty sig till. Det förblev ett par olösta namn i mitt material, såsom *Fittja* och *Rissne*. Att man bara måste ge upp med vissa namn känns otillfredsställande. Men jag måste bara acceptera att jag inte kan hitta någonting eller tolka någonting själv om de här namnen. Och att även om jag kan tolka någonting på basis av den adjektiviska eller substantiviska meningen som en namnled har, kan jag inte veta om de slutsatser som jag har dragit är på något sätt adekvata. Det var bland det värsta i forskningsprocessen. Men att det finns en hel värld bakom tunnelbanestationsnamnen var i högsta grad fascinerande. Under forskningsprocessen lärde jag mig inte endast om stationsnamnen utan också om historia: människor, gamla seder och bruk samt olika skeden av staden Stockholm. Vem hade anat att *Örn-* i *Örnsberg* syftar på en människa kallad Niclas Öhrn och inte till en fågel eller att *Vårberg* var ett stationsnamn först och blev ett stadsdelsnamn först därefter?

Men vad är det då som *Kärrtorp* och *T-Centralen* har gemensamt? De är båda tunnelbanestationsnamn och dessutom tvåledade. Men varför valde jag just namnen *T-Centralen* och *Kärrtorp*? Anledningen är enkel: *T-Centralen* är någonting som genast

förknippas med tunnelbanan och *Kärrtorp* valde jag av det personliga skälet att jag bodde i Kärrtorp under min vistelse i Stockholm och *Kärrtorp* var alltså namnet på min hemstation.

LITTERATUR

Akselberg, Gunnstein, 2002: Kategorisering som prinsipp i namnegranskninga – Eo teoretisk-metodisk dröftning med utgångspunkt i onomastikonmodellen. I: *Avgränsning av namnkategorier*; Rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20–22 april 2001, red. Terhi Ainiala och Peter Slotte.

Andersson, Thorsten, 1994: Olika egennamnskategorier – förenande och särskiljande drag. I: *Övriga namn*, Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. Kristinn Jóhannesson m.fl. NORNA-rapporter 56. Uppsala.

Andersson, Thorsten, 1996: Onomastiska grundfrågor. I: *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen*; Sundvollen 19.–23. juni 1994, red. Kristoffer Kruken. NORNA-rapporter 60. Uppsala.

Andersson, Thorsten, 1976: Olika semantiska komponenter i namngivning. I: *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder*. NORNA-rapporter 10. Uppsala.

Falck-Kjällquist, Birgit, 1988: Denotation och denotationsförändring ur onomastisk synvinkel. I: *Denotationsbyte i ortnamn*. Red. av Peter Slotte. NORNA-rapporter 37. NORNA-förlaget. Uppsala.

Helleland, Botolv, 1976: Denotasjonsendringar. I: *Ortnamn och samhälle. Aspekter, begrepp, metoder*. NORNA-rapporter 10. Uppsala.

Hovda, Per, 1973: Naturnamn, (kulturnamn), teignamn, marknamn. I: *Terminologi inom ortnamnsforskningen*. NORNA-rapporter 1. Uppsala.

Karlsson, Fred, 1998: Yleinen kielitiede. 1. förnyade uppl. Helsinki: Yliopistopaino.

Kiviniemi, Eero, 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 516. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Löfvendahl, Eberhard, 1998: *Post- och järnvägsstationers namn i Götaland 1860–1940 – namngivning i spänningsfältet mellan allmänna och enskilda intressen*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

Nyström, Staffan, 1996: Namnmönster, namnsystem, onomastikon – något om namnförrådets art och struktur. I: *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen; Sundvollen 19.–23. juni 1994*, red. Kristoffer Kruken. NORNA-rapporter 60. Uppsala.

Pamp, Bengt, 1979: *Ortnamnen i Sverige*. Lundastudier i Nordisk språkvetenskap, serie B nr 2. Lund: Studentlitteratur.

Pamp, Bengt, 1994: Övriga namn och andra: Ett försök till gruppering av egennamn. I: *Övriga namn*. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991, red. Kristinn Jóhannesson m.fl. NORNA-rapporter 56. Uppsala.

Sjöblom, Paula, 2002: Firmanamn som namnkategori. I: *Avgränsning av namnkategorier; Rapport från NORNA:s tjugonionde symposium på Svidja 20–22 april 2001*, red. Terhi Ainiala och Peter Slotte.

Stahre, Nils-Gustav, Fogelström, Per Anders, Ferenius, Jonas & Lundqvist, Gunnar, 2005: *Stockholms gatunamn*. 3. uppl. bearbetad av Staffan Nyström. Stockholmia förlag.

Ståhl, Harry, 1976: *Ortnamn och ortnamnsforskning*. 2. uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.

Ståhle, Carl Ivar, 1981: *Stockholmsnamn och Stockholmspråk*. Stockholm: P.A. Norstedts & Söners förlag.

Svensk Ordbok. 1999. 3. uppl. utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Norstedts ordbok.

Svenskt Ortnamnslexikon. 2003. Utg. under red. av Mats Wahlberg. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet.

Utterström, Gudrun, 1987: Roth och Berg, Moberg och Berghroth, så varför inte Morot som släktnamn? I: *Nionde nordiska namnforskarkongressen. Lund 4–8 augusti 1985*. NORNA-rapporter 34. Uppsala.

Zilliacus, Kurt, 1973: Olika slags namnleder och huvudtyper av namn. I: *Terminologi inom ortnamnsforskningen*. NORNA-rapporter 1. Uppsala.

Zilliacus, Kurt, 1988a: "Denotationsbyte" – ett utskick om symposiet av Kurt Zilliacus. I: *Denotationsbyte i ortnamn*. Red. av Peter Slotte. NORNA-rapporter 37. Uppsala: NORNA-förlaget.

Zilliacus, Kurt, 1988b: Namnbegreppet i teori och praktik. I: *Denotationsbyte i ortnamn*. Red. av Peter Slotte. NORNA-rapporter 37. Uppsala: NORNA-förlaget.

Zilliacus, Kurt, 1988c: Våra Ortsbegrepp. I: *Denotationsbyte i ortnamn* (Synpunkter ur slutdiskussioner). Red. av Peter Slotte. NORNA-rapporter 37. Uppsala: NORNA-förlaget.

Zilliacus, Kurt, 2002: *Forska i namn*. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 640) Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Internetkällor:

Internetkälla 1: SL:s webbsida (Stockholms Lokaltrafik)

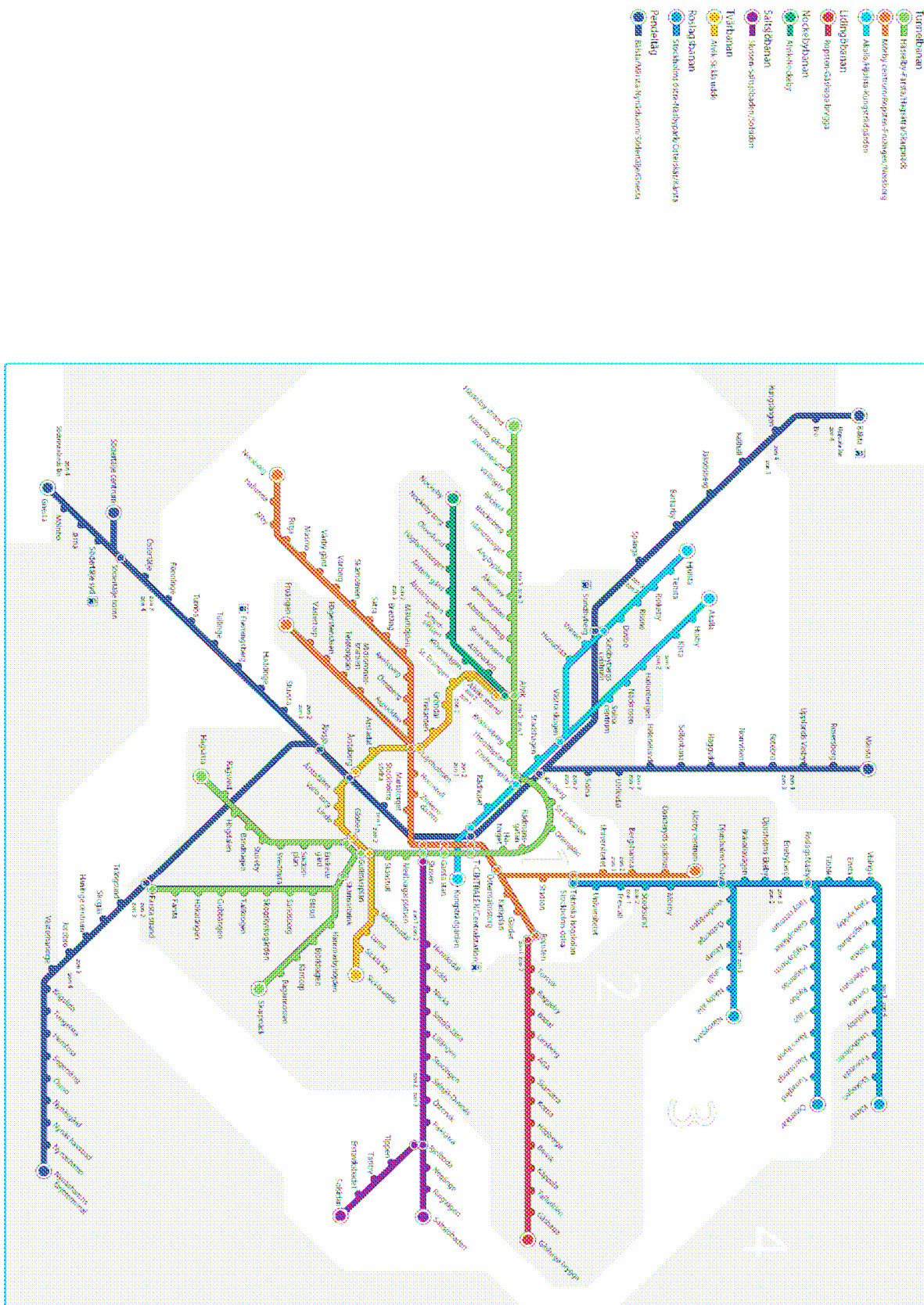
<http://www.sl.se> – läst senast den 30 mars 2007

Internetkälla 2: NORNA:s webbsida (Nordiska samarbetskommittén för namnforskning)
<http://www2.sofi.se/NORNA/NORNA.html> – läst senast den 1 mars 2007

Andra källor:

Hanquist, Anders (Spårvägmuseet i Stockholm) 2005: skriftl. e-post. den 25 november 2005.

BILAGA 1: Linjekartan över Stockholms spårtrafik

BILAGA 2: Stockholms tunnelbanestationsnamn i alfabetisk ordning

Abrahamsberg	Hallonbergen
Akalla	Hammarbyhöjden
Alby	Hjulsta
Alvik	Hornstull
Aspudden	Husby
Axelsberg	Huvudsta
Bagarmossen	Hägerstensåsen
Bandhagen	Hässelby gård
Bergshamra	Hässelby strand
Björkhagen	Högdalen
Blackeberg	Hökarängen
Blåsut	Hötorget
Bredäng	Islandstorget
Brommaplan	Johannelund
Danderyd sjukhus	Karlaplan
Duvbo	Kista
Enskede gård	Kristineberg
Farsta	Kungsträdgården
Farsta strand	Kärrtorp
Fittja	Liljeholmen
Fridhemsplan	Mariatorget
Fruängen	Masmo
Gamla Stan	Medborgarplatsen
Globen	Midsommarkransen
Gubbängen	Mälarhöjden
Gullmarsplan	Mörby centrum
Gärdet	Norsborg
Hagsätra	Näckrosen
Hallunda	Odenplan

Rinkeby	Sundbybergs centrum
Rissne	Svedmyra
Ropsten	Sätra
Råcksta	Tallkrogen
Rådhuset	T-Centralen
Rådmansgatan	Tekniska högskolan
Rågsved	Telefonplan
S:t Eriksplan	Tensta
Sandsborg	Thorildsplan
Skanstull	Universitetet
Skarpnäck	Vreten
Skogskyrkogården	Vårberg
Skärholmen	Vårby gård
Skärmarbrink	Vällingby
Slussen	Västertorp
Sockenplan	Västra Skogen
Solna centrum	Zinkensdamm
Stadion	Åkeshov
Stadshagen	Ängbyplan
Stora mossen	Örnsberg
Stureby	Östermalmstorg